

Οι Τελετουργίες της Προσομοίωσης

Παναγιώτης Μπλέτσας

Αν επιχειρήσει κανείς να παρακολουθήσει ή να ενημερωθεί για τις εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας το τελευταίο διάστημα, πιθανότατα να καταλήξει στη διαπίστωση ότι, τόσο η ρομποτική όσο και η εικονική πραγματικότητα, βρίσκονται προ των πυλών μια νέας τεχνολογικής έκρηξης. Οι περισσότερες από τις πληροφορίες και τις ειδήσεις για τις νέες τεχνολογικές προτάσεις περιστρέφονται είτε γύρω από τη λειτουργικότητα των ρομπότ είτε γύρω από τον εικονικό κόσμο ως μια νέα αχαρτογράφητη πραγματικότητα. Έτσι, παρατηρεί κανείς πως όλο και πληθαίνουν τα ρομπότ ως τεχνολογικά επιτεύγματα που προσομοιάζουν στο ανθρώπινο ον ή και σε άλλα έμβια όντα σε μια προσπάθεια τεχνολογικής αναπαράστασης των όντων αυτών και παράλληλης χρήσης τους ως εργασιακά ή οικιακά βοηθήματα. Από την άλλη, η εικονική πραγματικότητα, ως ένας τρισδιάστατος ψηφιακός κόσμος, μέσα και πλάι στην υλική-ιστορική και οικεία, μέχρι πρότινος, πραγματικότητα, αποτελεί μια δυναμική που αναμένεται, ως ερώτημα, να λάβει σημαντική έκταση στην καθημερινή ζωή.

Όλα τα παραπάνω, ενδεχομένως να μην είχαν καμία σημασία αν είχαν να κάνουν με στείρες εξελίξεις με μοναδική αναφορά σε κλειστά τεχνολογικά εργαστήρια ή αν αποτελούσαν κενό γράμμα με καμία συνέπεια στους λοιπούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Στο βαθμό, όμως, που κατακλύζουν μεγάλο κομμάτι της σημερινής πληροφόρησης ως εφικτές και χρήσιμες προτάσεις για τον άνθρωπο, αφορώσες ένα ευρύ φάσμα τομέων, από την υγεία και την παραγωγή μέχρι την οικία και το gaming, οφείλει κανείς να τις λάβει υπόψη και να τις εξετάσει με τα ερμηνευτικά του εργαλεία ανάγνωσης της σύγχρονης πραγματικότητας. Εφόσον πρόκειται, δηλαδή, για μια δυναμική που, αλυσιδωτά και σε βάθος χρόνου, μέλλει να επηρεάσει πολλά

από τα ανθρώπινα πεδία, θα πρέπει κανείς να την αντιμετωπίζει (τη δυναμική αυτή) ως κάτι που ενδέχεται να μεταλλάξει τα σχήματα κατανόησης του ανθρώπινου υποκειμένου και ως κάτι, δηλαδή, που ίσως βάλλει κατά της επίπλαστης και μονίμως πεπερασμένης σταθερότητας και ψευδο-ταυτιστικής προσέγγισης των εννοιών, όπως αυτές της μόρφωσης, της παιδείας, της πολιτικής, της δημοκρατίας, της αγάπης, του έρωτα ή και της ίδιας της ζωής ως έννοια.

Η σημασία, ωστόσο, του ζητήματος δεν εξαντλείται εκεί. Δεν είναι μόνο, δηλαδή, ένας πιθανός μελλοντικός επαναπροσδιορισμός της σύγχρονης πραγματικότητας και μια παράλληλη μετακύλιση των σχημάτων κατανόησης του ανθρώπινου υποκειμένου αυτά που θα κάνουν το ζήτημα των νέων τεχνολογικών δεδομένων άξιο προβληματισμού. Εξάλλου, αυτό σαν συλλογιστικό σχήμα αφορά σε ένα άκρως ενδεχομενικό πεδίο και η όποια προσέγγισή του δεν μπορεί να είναι παρά μια υπόθεση, εφόσον είναι κάτι που έχει να κάνει με τον μέλλον. Γι' αυτό το λόγο, αλλά και για κάποιους ακόμα, θα ήταν σημαντικό να ακολουθηθεί μια αντίστροφη πορεία: πώς, δηλαδή, η σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, οι ανθρώπινες σχέσεις με τις κυρίαρχες νόρμες είναι αυτές που "αναβαθμίζουν" την τεχνολογική ατζέντα. Ή, με άλλα λόγια, πώς οι τεχνολογικές εξελίξεις ευθυγραμμίζονται με τις κυρίαρχες σημασίες του κοινωνικο-ιστορικού τους πεδίου. Για παράδειγμα, η συνεχής ενασχόληση μεγάλης μερίδας των ερευνητών με την κατασκευή εξελιγμένων ρομπότ και η παράλληλη προσπάθεια αφενός για την προώθησή τους και αφετέρου για την κοινωνική γείωσή τους (π.χ. ρομπότ για το σπίτι, για το γραφείο ή για κατοικίδιο!) υποδεικνύουν ότι σαν τεχνολογικές προτάσεις αποτελούν γνήσια τέκνα μιας πολύπλοκης και δυναμικής διαδικασίας που λαμβάνει χώρα εδώ και αρκετά χρόνια στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο, όπως θα γίνει μια προσπάθεια να εξηγηθεί παρακάτω.

Πριν βιαστεί κανείς να κατατάξει τα νέα αυτά τεχνολογικά δεδομένα σε μια οργανωμένη προσπάθεια της κυριαρχίας ή της εξουσίας της θέσης να αποξενώσει και να καθυποτάξει το

υποκείμενο (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο) ή πριν βιαστεί να προσφέρει νομιμοποίηση σε οτιδήποτε προέρχεται από την Τεχνολογία, θα πρέπει κανείς να διερωτηθεί κατά πόσο ο σύγχρονος τρόπος ζωής αποτελεί μια προεικόνιση των τεχνολογικών αυτών εξελίξεων. Κατά πόσο, με άλλα λόγια, και οι συνθήκες της εποχής έχουν κάνει μια βίαιη έφοδο στον τομέα της Τεχνολογίας και όχι μόνο το αντίστροφο. Θα μπορούσε, δηλαδή, κανείς να διαπιστώσει πως οι κοινωνικές σχέσεις ή νόρμες και η Τεχνολογία είναι δύο πόλοι μιας κοινής διαλεκτικής. Ως προς αυτήν την κατεύθυνση, λοιπόν, τόσο ο εργαλειακός λόγος της Δύσης όσο και το φαντασιακό της ανάπτυξης έχουν δημιουργήσει ένα πεδίο εντός του οποίου αποκτούν έρεισμα οι εν λόγω τεχνολογικές καινοτομίες.

Συγκεκριμένα, αυτά τα δύο δεν αποτελούν ξεχωριστές σημασίες, αλλά βρίσκονται μεταξύ τους σε μία κατάσταση όπου το ένα επηρεάζει και διασταυρώνεται με το άλλο. Με την επικράτηση του Ορθού Λόγου, η αειφόρος ανάπτυξη και εξέλιξη μπήκε στο επίκεντρο της ρητορικής και εμφολώθηκε βαθιά μέσα στο δυτικό φαντασιακό, έτσι ώστε να φетиχοποιηθεί σε τέτοιον βαθμό που να προκαλέσει μια σειρά από ανακατατάξεις στο υφιστάμενο κοινωνικό πλέγμα. Μάλιστα, μέσα στο χρόνο η ανάπτυξη έχει ξεφύγει κατά πολύ από τον έλεγχο της ανθρωπότητας και δεν αποτελεί μια συνειδητή ή ασυνείδητη επιλογή για “ένα καλύτερο αύριο”, αλλά παρουσιάζεται επίπλαστα ως μια οικουμενική κατηγορική επιβολή, ως ένα αναπόδραστο σχήμα για τον Άνθρωπο, ως μια αλήθεια. Επεξηγηματικά, για να μπορέσει το υποκείμενο να δει τον εαυτό του μέσα στο σχήμα της γραμμικής αυτής εξέλιξης, την οποία το ίδιο εσωτερίκευσε στην κατασκευή του ως άτομο κοινωνικό, έπρεπε να ακολουθήσει έναν πιο αποδοτικό τρόπο ζωής. Γι’ αυτό και παρατηρείται χάριν της εξέλιξης μια αυξανόμενη πορεία στον λειτουργισμό.

Μέσα σε αυτό, επομένως, το πλαίσιο, παρατηρείται κυρίως στον δυτικό κόσμο ένας συνεχώς αυξανόμενος υπερλειτουργισμός και μια υπέρμετρη αυτοματοποίηση. Όσο βαθαίνει ο καταμερισμός εργασίας και η εξειδίκευση, ως απαραίτητες συνθήκες για μια

αποδοτική κοινωνία που καλείται να αποτελεί μια μεγάλη μηχανή προσαρμοσμένη στις επιταγές της ανάπτυξης, τόσο το ανθρώπινο υποκείμενο μετατρέπεται σε ένα χρήσιμο λειτουργικό εργαλείο. Ο εξειδικευμένος, πλέον, άνθρωπος αφοσιωμένος σε ένα μικρό κομμάτι του επιστητού επιτελεί αυτιστικά μια συγκεκριμένη λειτουργία της οποίας το τελικό αποτέλεσμα δεν γνωρίζει. Δεν είναι ο σκοπός ή το νόημα της όλης διαδικασίας αυτά που πλέον τον κινητοποιούν αλλά η επιτέλεση μιας τελειοποιημένης λειτουργίας συμβιβασμένης με μια ψυχρή αυτοματοποίηση. Η χρησιμότητα ανάγεται στην ύψιστη θέση της κυρίαρχης αξιακής κλίμακας. Το υποκείμενο (και αυτό πλέον μπαίνει σε διερώτηση), πλέον, είναι οι λειτουργίες του. Επομένως, δεν είναι τα ρομπότ που έρχονται να αντικαταστήσουν τον άνθρωπο, κατόπιν ενός συνωμοτικού και οργανωμένου σχεδίου, αλλά είναι ο άνθρωπος που έρχεται να αντικαταστήσει τα ρομπότ! Αυτό μόνο που έχει να κάνει ένας κατασκευαστής ρομπότ είναι να πετάξει στα σκουπίδια τα απομεινάρια της δημιουργικότητας, της ποίησης, του συναισθήματος, της έντασης, των συλλογικών σχέσεων από το σύγχρονο εξατομικευμένο φυσικό υποκείμενο και κατόπιν να απομονώσει την εξειδικευμένη λειτουργική τεχνική του και να την ντύσει με σίδερα και καλώδια.

Όπως μπορεί να συνάγει κάποιος από τα προαναφερθέντα, δεν είναι ο ατομικισμός της εποχής και ο κατακερματισμένος κοινωνικός ιστός το μόνο σημείο που αναβαθμίζει την ατζέντα των τεχνολογικών καινοτομιών, αλλά ένας ατομικισμός που συνδυάζεται και διαπλέκεται με τον τελειοποιημένο υπερλειτουργισμό, όπως αυτός έγινε προσπάθεια να περιγραφεί παραπάνω. Ως εκ τούτου, ο σύγχρονος άνθρωπος αποβλέπει σε μια επιφανειακή λειτουργική τελειότητα, σε μια υπερ-αποδοτική οργάνωση της ζωής του, σε μια ευκολία που θα έχει ως αναφορά τον ίδιο του τον εαυτό. Αυτή η υπερλειτουργική αυτοματοποίηση, άρα, παρουσιάζεται ως το μέσο με το οποίο το κάθε υποκείμενο θα αποδεσμευτεί από τα υπόλοιπα, υπό την έννοια ότι δεν θα έχει κανείς την ανάγκη κανενός. Παρότι, δηλαδή, η ανθρώπινη ύπαρξη βασίσθηκε ιστορικά στη δημιουργία κοινοτήτων, οικισμών και πόλεων, στην παρουσία, δηλαδή, του ενός δίπλα στον άλλον,

σήμερα, έχοντας εκλείψει η όποια συλλογική μνήμη κάτω από συνθήκες κοινωνικής επιτάχυνσης και μηδαμινής κοινωνικής ενσωμάτωσης, παρατηρείται η αντίστροφη πορεία. Μια πορεία που θέλει το υποκείμενο να πέφτει θύμα μιας φενακιστικής ατομικής παντοδυναμίας η οποία απορρέει από τον τέλειο χειρισμό τεχνικών μέσων, υπό το πρίσμα του ακραίου καταμερισμού. Μια ψευδαίσθηση παντοδυναμίας, η οποία απορρέει από την επιμονή στο τελειοποιημένο ειδικό.

Όταν κανείς χρησιμοποιεί τα τεχνολογικά επιτεύγματα αυτοαναφορικά και για συγκεκριμένη επαναλαμβανόμενη λειτουργία, κλείνει τα μάτια μπροστά στην ολική-συλλογική διαδικασία δημιουργίας τους. Έχει, λοιπόν, την ψευδαίσθηση ότι αυτά υπάρχουν γι' αυτόν με σκοπό να μην χρειάζεται τον Άλλον. Το υποκείμενο, έτσι, μετακυλίεται σε έναν απλό χειριστή κλεισμένο μέσα σε ένα τεχνολογικό νεφέλωμα που δεν δρα, πλέον, αλλά απλώς εκτελεί καθορισμένες λειτουργίες βάσει της ατομικής του εξειδίκευσης. **Ο σύγχρονος άνθρωπος του διπλοκλειδωμένου διαμερίσματος βιώνει μια εικονική παντοδυναμία όταν χειρίζεται τα τεχνολογικά επιτεύγματα που τον περιβάλλουν, βιώνει μια απόσπαση από την κοινωνική πραγματικότητα της οποίας έχει την ψευδαίσθηση ότι είναι υπεράνω. Βιώνει, άρα, μια εικονική πραγματικότητα.** Και πάλι, επομένως, δεν είναι η τρισδιάστατη virtual πραγματικότητα που απειλεί να αντικαταστήσει την υλική-ιστορική, αλλά αυτή η ζώσα πραγματικότητα οικειοποιείται την εικονική, στο βαθμό που τα σημεία της εικονικής βρίσκουν περιεχομενική αποτύπωση στο σύγχρονο σοκ και βίωμα.

Επεκτείνοντας το παραπάνω σχήμα, καθίσταται κρίσιμο να αναφερθεί, ότι το σύγχρονο υποκείμενο διάγει μια εικονική πραγματικότητα η οποία δεν περιορίζεται στο επιμέρους ατομικό νεφέλωμά του αλλά συναρθρώνεται σε μακροκοινωνικό επίπεδο διαμορφώνοντας ένα κοινωνικοπολιτικό πεδίο με βασικό χαρακτηριστικό την προσομοίωση με έμφαση στην εκτέλεση. Επεξηγηματικά, το κυρίαρχο πολιτικό πράττειν, ιδωμένο μέσα στη θεσμική τελετουργία της κυρίαρχης πολιτικής σκηνής –σκηνή που σφετερίζεται το πεδίο της πολιτικής απόφασης– βρίσκεται

υποταγμένο στη σφαίρα του σύγχρονου οικονομισμού. Οποιαδήποτε δυνατότητα πολιτικής επιλογής παρεχόμενη από τους κόλπους της ρητής αντιπροσώπευσης στο κοινωνικό σώμα αποδεικνύεται κίβδηλη, καθώς όλες οι αυτές οι επιλογές, που αποβλέπουν στην εκπλήρωση της θεσμικής υπόσχεσης, συσσωματώνονται σε τελική ανάλυση στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο νεοφιλελεύθερο δόγμα στο οποίο είναι αγκυλωμένοι και προσδεμένοι οι επιμέρους κρατικοί μηχανισμοί και οι εξουσίες της θέσης.

Ως εκ τούτου, η ψήφος-επιλογή ως πολιτική πράξη-δράση, πέραν των υπολοίπων ανεδραφικών, εκπίπτει σε μια στείρα απαθή εκτέλεση στον βαθμό που έχει λάβει χώρα η προαναφερθείσα και προειλημμένη πρόσδεση-αγκύλωση. Έτσι, προκύπτει η προσομοίωση της δημοκρατίας μέσα στην οποία οι μονάδες προσομοιάζουν σε δήμο και κατ' επέκταση σε πρόσωπα που επιλέγουν και δρουν ενώ στην πραγματικότητα αναλώνονται σε μια εκτελεστική λειτουργία με ένα αποτέλεσμα προαποφασισμένο, όχι βάσει συνωμοσίας αλλά βάσει μιας σύγκλισης που επιτελείται όσο οι κυρίαρχοι πολιτικοί φορείς ανεβαίνουν στην κορυφή της κρατικής εξουσίας. Και όταν το αποτέλεσμα της δράσης προηγείται της τελευταίας, ξεκινάει η εδραίωση μιας εικονικής πραγματικότητας που προηγείται της πραγματικής. Όλο αυτό το σχήμα βρήκε εμπειρική ανταπόκριση και στο δημοψήφισμα του καλοκαιριού όπου η θέση του ψηφίσαντος σώματος, από θεσμική σκοπιά, αποτέλεσε κενό σημαίνον και ουδέποτε λήφθηκε υπόψη από τους θεσμούς. Αν, επομένως, εξετάσει κανείς το ζήτημα υπό το πρίσμα της θεσμικής διαδικασίας και όχι, προφανώς, από την σημαντική και γνήσια κοινωνική δυναμική που απελευθερώθηκε ή που μπορούσε να απελευθερωθεί μετά και πριν, θα διαπιστώσει ότι το εκλογικό σώμα εγκλωβίστηκε σε ένα παιχνίδι προσομοίωσης πολιτικής απόφασης. Κάτι παρεμφερές συνέβη και με τις εκλογές.

Μέσα, λοιπόν, σε αυτήν τη διαδικασία θα μπορούσε κανείς να διαπιστώσει το σαθρό υπόβαθρο του κυρίαρχου δίπολου του 20ου αιώνα σχετικά με το τεχνολογικό πεδίο, που εξακολουθεί να απαντάται έντονα στον δημόσιο διάλογο και του 21ου αιώνα. Συγκεκριμένα, από τη μία, η άποψη που θέλει τη σύγχρονη

Τεχνολογία και τα επιμέρους επιτεύγματά της να έχουν, καθ' εαυτά, αλλοτριωτικό χαρακτήρα για το ανθρώπινο υποκείμενο, και από την άλλη, η αντιμετώπισή τους ως μέσα, η χρήση των οποίων εξαρτάται από τις εκάστοτε προθέσεις του υποκειμένου, αποτελούν δύο θέσεις μιας διαλεκτικής που εμμένει σε μια επιφανειακή προσέγγιση των κοινωνικών απολήξεων του ζητήματος. Από κοινού, δηλαδή, αυτές οι δύο θέσεις, παρότι στα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά φαίνονται αντίθετες, προβαίνουν σε μια αξιολόγηση του τεχνολογικού μέσου με βασικό κριτήριο την επίδραση που ασκεί ή που δεν ασκεί, καθεαυτό, το μέσο-επίτευγμα στις κοινωνικές σχέσεις παρακάμπτοντας και συγκαλύπτοντας τεχνηέντως τις συνθήκες μέσα στις οποίες αυτό δημιουργήθηκε.

Με άλλα λόγια, κάθε τεχνολογική καινοτομία αποτελεί γνήσιο τέκνο του κοινωνικο-ιστορικού της πεδίου. Προς επίρρωση αυτού, αρκεί μια ιστορική αναδρομή στις τεχνολογικές κατακτήσεις κάθε ιστορικής περιόδου. Από τον Μεσαίωνα μέχρι τη βιομηχανική επανάσταση και μετέπειτα μέχρι τη σημερινή βιοτεχνολογία, οι τεχνολογικές καινοτομίες κινούνται σε διαφορετικές τελείως προοπτικές. Θα μπορούσε, μάλιστα, να πει κανείς πως πάνω στις διάφορες εφευρέσεις σκιαγραφούνται οι διάφορες νόρμες, αντιλήψεις και νοοτροπίες της κάθε περιόδου, στο μέτρο που η εφεύρεση αποτελεί απαύγασμα των τελευταίων. Για παράδειγμα, στους υπερλειτουργικούς φούρνους θανάτου του Άουσβιτς αποτυπώνονται η ναζιστική εκμηδένιση του Άλλου και η φυλετική υπεροχή, ως κυρίαρχες σημασίες του ναζισμού. Άρα, κάθε κριτική στην τεχνολογική καινοτομία μόνο ως κριτική στις σκιαγραφημένες επί αυτής νόρμες μπορεί να νοηθεί, ειδάλλως πρόκειται για μια μεταφυσική προσωποποίηση ενός απλού μέσου. Οι τεχνολογικά προηγμένοι φράχτες (με υπέρυθρες κάμερες και ηλεκτροφόρα συρματοπλέγματα), παραδείγματος χάριν, που υψώνουν οι κρατικοί μηχανισμοί στις συνοριακές τους γραμμές δεν παράγουν, καθαυτοί και μέσα στο μηδέν, τη δαιμονοποίηση της ετερότητας αλλά ενυλώνουν τη στιγμή του παρόντος τον θάνατο και τον αποκλεισμό. Μεταφράζουν, με άλλα λόγια, σε ύλη δύο έννοιες που είναι εγγεγραμμένες στον “γενετικό κώδικα” του

έθνους-κράτους της Δύσης.

Από την άλλη δε, κάθε εύπεπτη και βεβιασμένη κατηγοριοποίηση της καινοτομίας στις τάξεις του μέσου, που το θέλει να αποκτά σημασία μόνο από τη χρήση του και όχι από τη δημιουργία του, πέρα από το ότι αποτελεί (αυτή η κατηγοριοποίηση) τριχοειδή έκφανση του εργαλειακού Λόγου, υποβαθμίζει τη δομή των κοινωνικών σχέσεων μέσα στην οποία η καινοτομία δημιουργήθηκε αλλά και προωθήθηκε. Έτσι, η δυναμική διαδικασία και οι ιστορικές συνθήκες της έμπνευσης και, πολύ περισσότερο, της κοινωνικής γείωσης της καινοτομίας προηγούνται αξιολογικά αλλά πολλές φορές και χρονικά από τη χρήση της εφόσον η τελευταία τις περισσότερες φορές και όχι πάντα, απλώς, θα ευθυγραμμιστεί με τις υποκειμενικές σχέσεις ανάδειξης κι εδραίωσής της. Στην αντίθετη κατεύθυνση, ο φυσικός και κοσμολόγος Στίβεν Χώκινγκ, πριν από κάποιες βδομάδες, προσπαθώντας να απαντήσει στις κριτικές που εμπίπτουν στον πρώτο σαθρό πόλο της παραπάνω διαλεκτικής, σχετικά με τον κίνδυνο που διατρέχει το υποκείμενο και εν γένει η κοινωνία από τη χρήση των ρομπότ στον τομέα της παραγωγής, υπέπεσε στον δεύτερο σαθρό πόλο απαντώντας ότι σημασία έχει το ποιος θα καρπώνεται την υπεραξία τους. Υπέπεσε, με άλλα λόγια, σε μια τοποθέτηση με όρους υλισμού που αποκτά σημασία και μάλιστα οικονομικίστικη μόνο κατόπιν επιστημονικής εδραίωσης των ρομπότ αγνοώντας ειρωνικά όλες τις προυπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις που κατατείνουν προοδευτικά στην ψυχρόαιμη ρομποτοποίηση, με αποτέλεσμα το σημαντικό ερώτημα: «γιατί ρομπότ;» να εγκλωβίζεται στα γρανάζια μιας μίζερης υλιστικής διαχείρισης.

Αυτό που θα έπρεπε να διευκρινιστεί στο σημείο αυτό, είναι πως οι παραπάνω νόρμες, ως διαμορφωτικές δυνάμεις της τεχνολογικής ατζέντας, δεν είναι σε καμία περίπτωση η μόνη ορθή ερμηνευτική πορεία αφού ιστορικά υπάρχουν και ανακαλύψεις που πυροδότησαν, οι ίδιες, κοινωνικές εξελίξεις. Ωστόσο, η επιμονή στο οριακό σημείο της ανάγνωσης και η αντίστροφη συλλογιστική πορεία κατατείνουν στο να διασαλεύουν το υπόβαθρο της τεχνολογικής, πολιτικής και οικονομικής ελίτ από τη στιγμή που εντοπίζονται

σε οριζόντιο, σε μικροκοινωνικό αλλά και σε ανθρωπολογικό επίπεδο οι σχέσεις που διαμορφώνουν τις καινοτομίες και κατ' επέκταση τα συστήματα εξουσίας ή καθυπόταξης που τις συσσωματώνουν σε βάθος χρόνου, συστήματα που οικειοποιείται κατά παράδοση ο καταπιεστικός θεσμός του Κράτους και τα οποία με τη σειρά τους αναφέρονται σε αυτόν. Σημασία, επομένως, έχουν οι επιμέρους «χειρονομίες» (κατά τον Φουκώ) που διαμορφώνουν το κοινωνικό πλέγμα, πάνω στις οποίες και χάριν των οποίων καθιερώνονται μεταγενέστερα οι επιστημονικοί όροι ως σταθερές που μονοπωλούν την αλήθεια...

Η προαναφερθείσα ανάγνωση του κοινωνικο-ιστορικού, σχετικά με τον εξατομικευμένο υπερλειτουργισμό και την εικονική πραγματικότητα που βιώνει σε μεγάλο βαθμό ο δυτικός κόσμος, δεν βρίσκεται, προφανώς, σε ένα μη ανατρέψιμο στάδιο, αλλά για να ανατραπεί θα πρέπει να γίνει αντιληπτή η δυνατότητα ανατροπής της. Επιπλέον, προς επίρρωση του ανατρέψιμου του υπάρχοντος ατομικισμού και υπερλειτουργισμού, τα τελευταία χρόνια η δημιουργία δημόσιου Χώρου και Χρόνου εμφανίζεται και λαμβάνει χώρα στα διάκενα του ρομποτοποιημένου και λειτουργικά τελειοποιημένου τρόπου ζωής. Δεν πρόκειται, μάλιστα, για μια απλή επαναφορά της συλλογικής μνήμης ούτε για μια ενατένιση της αρχαιολογίας του παρελθόντος αλλά για νέες σημασίες που αναδύονται μέσα στην πολύπλοκη κοινωνική δυναμική και πλάι στη βίαιη επιβολή της εικονικής πραγματικότητας, επανεξετάζοντας την έννοια του υποκειμένου υπό το πρίσμα του συλλογικού τρόπου ζωής: ως υποκείμενο που θραύει το τεχνολογικό του νεφέλωμα, ως υποκείμενο που δρα και δεν εκτελεί, ως ένα υποκείμενο που αποσπά την Τεχνολογία από τη μέγγενη της αλήθειας και την υποτάσσει στη δραστηριότητά του, στην καθαρή του βία.

Να βλέπουν 22 και να παίζουν χιλιάδες

Γιώργος Κτενάς

Σε παλιότερο σημείωμα είχαμε αναφέρει πως σε κάθε καινούργια πόλη στην αρχαία Ελλάδα, οι κάτοικοι δημιουργούσαν πρώτα την αγορά: στο δημόσιο χώρο προκύπτει δημόσιος χρόνος. Για αυτό τα σπίτια (σε αντίθεση με τους ναούς, τα δημόσια κτίρια κ.λπ.) ήταν μικρά και λιτά και δεν προσφερόντουσαν για κοινωνική συναναστροφή. Μία ανθρωποκεντρική και βαθιά κοινωνική πολεοδομική προσέγγιση, που έδινε στο δημόσιο χώρο πρωταγωνιστικό ρόλο. Στις μέρες μας το ίδιο ζήτημα μας απασχολεί από την αντιστροφή του: δεν υπάρχει δημόσιος χρόνος, που είναι η βάση για τον αναστοχασμό και την εξέλιξη μίας κοινωνίας που θέλει να υπάρχει ως τέτοια, λόγω της έλλειψης δημόσιου χώρου. Κι αυτό είναι ένα από τα κύρια προβλήματα των σημερινών κοινωνιών, που παρότι σύγχρονες όσον αφορά την απεικόνισή τους σε ημερολόγιο τοίχου, μοιάζουν περισσότερο αρχαϊκές και ανώριμες από ποτέ.

Και να δούμε πόσο μπορεί η έλλειψη δημόσιου χώρου να επηρεάσει τον αθλητισμό και το ποδόσφαιρο ειδικότερα, που είναι μέσο ψυχαγωγίας και υποκατάστατο κοινωνικοποίησης. Από την άποψη ότι μπορεί να νοηματοδοτήσει τις πράξεις των ανθρώπων, σαν κοινωνικός καθρέφτης, στη βάση του συναγωνισμού, της ένταξης στην ομάδα, της διδασκαλίας τού σοσιαλιστικού πνεύματος. Με την ίδια τη φύση του αθλήματος να είναι πιο κοντά στα λαϊκά στρώματα, λόγω της σωματικής επαφής που υπάρχει μέσα στο παιχνίδι – στα μεγαλοαστικά στρώματα προτιμούνται άλλα αθλήματα, που επιβάλλουν την ύπαρξη προσωπικού χώρου.

Κάποτε ένα ποδοσφαιρικό γήπεδο μπορούσε να αναπαρασταθεί στις πλατείες, τις αλάνες γύρω από ένα σχολειό ή στον προαύλιο χώρο του, στα πάρκα, ακόμα και σε δρόμους ανάμεσα τα σπίτια. Στις μέρες μας αυτή η προοπτική δεν υπάρχει. Είτε επειδή οι

πλατείες έχουν γεμίσει με τραπέζια από καφετέριες ή έχουν γίνει πιάτσες ναρκωτικών (ή και τα δύο) είτε επειδή τα σχολεία και τα δημοτικά γήπεδα είναι κλειδωμένα είτε επειδή ακόμα και στις πιο απόμερες γειτονιές έχουν κάνει κατάληψη τα αυτοκίνητα. Η αστικοποίηση των κοινωνιών, έχει επιβάλλει καλούπια νέας μορφής ακόμα και στο ποδόσφαιρο. Βάζοντας το άθλημα σε έναν δρόμο τυποποίησης, περιορίζοντας τις πραγματικές δυνατότητες ανάπτυξής του, ακόμα και αφαιρώντας τη δυνατότητα ενασχόλησης με το ποδόσφαιρο των φτωχότερων στρωμάτων του πληθυσμού.

Κι εδώ μιλάμε για μία ξεκάθαρη γραφειοκρατία που περιορίζει την ανάδειξη του ταλέντου, με αποτέλεσμα να φθίνει σταδιακά το θέαμα. Δεν λείπει η φαντασία ή το ταλέντο από τα νέα παιδιά, αλλά ο χώρος που θα λειτουργήσει ευεργετικά για να αναπτυχθούν και να εξελιχθούν. Όσο κι αν μοιάζει ουτοπικό σε πρώτη ανάγνωση, αν θέλουμε καλύτερο ποδόσφαιρο με περισσότερη φαντασία και θέαμα, δεν χρειάζεται να φτιάξουμε γήπεδα που δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι θα παρακολουθούν 22 αθλητές να τρέχουν. Αλλά χώρους κατάλληλους να φιλοξενήσουν 22 θεατές να παρακολουθούν χιλιάδες παιδιά, με μία μπάλα στα πόδια, να αφήνουν τη φαντασία τους να οργιάζει.

Η σκέψη του Καστοριάδη σήμερα

Νίκος Ιωάννου

Μια δεκαετία μετά το θάνατο του Καστοριάδη, η σκέψη του έρχεται στο προσκήνιο, όχι σαν ευφάνταστο όραμα ή μια ανεφάρμοστη πρόταση αλλά ίσως σαν τη μοναδική πολιτική θεωρία που μας δίνει τη δυνατότητα να διαυγάσουμε και να κατανοήσουμε τη σημερινή πραγματικότητα.

Ας ακολουθήσουμε τη σκέψη του φιλοσόφου σε τρία βασικά στοιχεία της που αφορούν: το άτομο μέσα στο κοινωνικοϊστορικό γίνεσθαι, τα νέα νοήματα και τις νέες σημασίες σε σχέση με το πρόταγμα της αυτονομίας και τέλος, τη διάλυση των θεσμισμένων λειτουργιών που κατά κάποιον τρόπο εξέφρασε εκτός των άλλων και την κρίση του προτάγματος της αυτονομίας.

Από την ιδιοφυή σύλληψη του Καστοριάδη περί της ανυπαρξίας αντίθεσης ατόμου-κοινωνίας εμπνεόμαστε για να δούμε την πορεία αυτού του ατόμου τον τελευταίο μισό αιώνα μέσα στην κοινωνία και μέσα στον κοινωνικοϊστορικό χρόνο.

Τη δεκαετία του 1970, ο φιλόσοφος μιλά για την αλλαγή της θέσης της γυναίκας και πώς αυτή προέκυψε χωρίς να το προβλέψει κανένας ηγεμονικός λόγος. Την ίδια εποχή μιλά για την αλλαγή της θέσης των νέων και με μεγάλο ενδιαφέρον παρακολουθούμε να μιλά για την αλλαγή της θέσης των παιδιών, όταν την ίδια περίοδο ασκεί καλοπροαίρετη κριτική στα παραδοσιακού τύπου χειραφετικά κινήματα. Η αλλαγή της θέσης του ατόμου πραγματοποιείται από την τοποθέτησή του στον χρόνο και στον χώρο, στον δημόσιο χρόνο και στον δημόσιο χώρο με μια καθημερινή και αδιάλειπτη παρουσία και όχι από τα γραφεία συγκρότησης ακόμα και του πιο επαναστατικού μανιφέστου. Παρακολουθώντας την καστοριαδική σκέψη και ταυτόχρονα την πορεία του ατόμου για το οποίο μιλά, διαπιστώνουμε πως το σύγχρονο υπερβατικό άτομο εμφανίζεται σε ένα περιβάλλον όπου ο οικονομισμός, το οικονομικό κίνητρο προχωρά στην αποικιοποίηση σχεδόν όλου του δημόσιου χώρου. Το άτομο υπερβαίνει την παραδοσιακή συλλογική οργάνωση για την πραγμάτωση των σκοπών του οι οποίοι περιορίζονται στην ιδιωτική κατανάλωση του δημόσιου χώρου. Έτσι σύντομα μετατρέπεται το ίδιο σε εμπόρευμα. Από την ιδιωτικοποίηση της ύπαρξης περνάμε στην εμπορευματοποίηση της ύπαρξης, πράγμα που αποτελεί και τη βάση του οποιουδήποτε σχεδιασμού του σύγχρονου παγκόσμιου καπιταλισμού.

Η καθολικοποίηση της φαντασιακής σημασίας της ολικής κυριαρχίας είναι αυτή που κάνει τον Καστοριάδη να μιλήσει για

την άνοδο της ασημαντότητας. Μια πραγματικά βραχύβια περίοδος που μπορεί στοιχεία της να αναγνωρίζουμε στις σημερινές κοινωνίες, ωστόσο μια δεκαετία μετά τον θάνατο του Καστοριάδη ο κόσμος συγκλονίζεται από εξεγέρσεις και σύγχρονες κοινωνικές δικτυώσεις που σε τίποτε σχεδόν δεν μοιάζουν με αυτές του πρόσφατου παρελθόντος. Ήρθαν στην επιφάνεια νέες θεσμίσεις λειτουργιών όπου το σύγχρονο υπερβατικό άτομο συμμετέχει ενσυνείδητα, εφόσον η κάθε συλλογικότητα συγκροτείται στη βάση αυτής της ενσυνείδητης συμμετοχής και της ιδιαίτερης πρότασης του κάθε ατόμου. Η νέα συλλογικότητα συγκροτείται ως δίκτυο ατόμων τα οποία: α) δύσκολα αναθέτουν την οποιαδήποτε δραστηριότητα, πόσο μάλλον την πολιτική, β) συμμετέχουν ενσυνείδητα στη βάση του περιεχομένου γύρω από το κοινό αγαθό, τον δημόσιο χώρο γ) διαμορφώνουν την πρότασή τους μέσα στον δημόσιο χρόνο και χώρο που συλλογικά δημιουργείται. Συναντάμε αυτά τα χαρακτηριστικά σε όλα τα μήκη και πλάτη αυτού του κόσμου, με τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής, και σε όλους σχεδόν τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας είτε μιλάμε για τη διατροφή, την επικοινωνία ή τον πολιτισμό.

Μιλάμε για ένα περιεχόμενο που αμφισβητεί ριζικά παλιά νοήματα και σημασίες που έχουν να κάνουν με την εργασία, την παραγωγή, τη συλλογικότητα, την πολιτική. Ένα περιεχόμενο που δεν χαρακτηρίζεται από τις αξίες του οικονομικού κινήτρου και της ανάπτυξης αλλά και δεν εφευρίσκει νέες αξίες με αντίστοιχα κυριαρχικά στοιχεία. Αντιθέτως, καταργεί τις αυθεντίες, όχι απλώς στο επίπεδο της διαδικασίας αλλά στο πράττειν αυτού του ίδιου του περιεχομένου των νέων νοημάτων και σημασιών, φορέας των οποίων είναι το σύγχρονο μη γραφειοκρατικό άτομο και η σύγχρονη μη γραφειοκρατική συλλογικότητα.

Το άτομο της ασημαντότητας βρίσκει διέξοδο και αποδρά από το σιδερένιο κλουβί και ούτε που το νοιάζει προς τα πού θα πετάξει• ορίζει όμως εξ αρχής αυτό το ίδιο τον τρόπο που θα το κάνει, τους όρους και το πλαίσιο που θα το κάνει, όσο απαραίτητη και αν είναι η διαρκής τους αναίρεση και η διαρκής του αυτοαναίρεση στο χάος έξω από το κλουβί.

Αναλυτές από όλο τον κόσμο σπεύδουν να χαρακτηρίσουν το φαινόμενο και να δώσουν στη δυναμική του το πολιτικό πρόσημο που επιθυμούν. Κάποιοι όπως ο Σερζ Λατούς ξεφεύγουν από τον οικονομισμό αλλά διατηρούν στον πυρήνα της πρότασής τους τον ηγεμονικό λόγο προτείνοντας μια αντιπροσώπευση με ολίγη δημοκρατία απορρίπτοντας την Άμεση Δημοκρατία ως ανεφάρμοστη. Κάποιοι άλλοι, όπως ο Ευκλείδης Αντρέ Μάνσε απορρίπτουν την κρατική οργάνωση, διαβάζοντας στη νέα κοινωνική κίνηση τα αντικρατιστικά χαρακτηριστικά της, μιλάνε όμως για μια οικονομία της απελευθέρωσης διατηρώντας την ιδιαίτερη σημασία της ως ξεχωριστού τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Δεν πιστεύω πως μια οικονομία, οποιαδήποτε και αν είναι αυτή, θα μπορούσε ποτέ να απελευθερώσει τον άνθρωπο. Λέμε για παράδειγμα αλληλέγγυα οικονομία για να χαρακτηρίσουμε κάποια σύγχρονα εγχειρήματα που κινούνται εκτός οικονομίας της αγοράς. Όμως στην πραγματικότητα αυτό που γίνεται είναι ότι η οικονομία υποτάσσεται στην κοινωνική αξία της αλληλεγγύης. Η οικονομία είναι οικονομία και ως ξεχωριστός τομέας είναι εύκολο να κυριαρχήσει. Η αυτονόμηση του λόγου -όταν ο λόγος αυτονομείται γίνεται τρελλός- ο ηγεμονικός λόγος παραμένει στον πυρήνα της σκέψης των διανοούμενων που υποδύονται τον πολιτικό, αγνοώντας ότι μεταξύ του Μαρξ και των σημερινών ερωτημάτων υπάρχει η σκέψη του Κορνήλιου Καστοριάδη.

Από αυτή τη σκέψη, από το έργο συνολικά του Καστοριάδη μαθαίνουμε να αναγνωρίζουμε και να αναλύουμε τη δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού και να την παρακολουθούμε να προσπερνά τέτοιου είδους προσεγγίσεις που φτάνουν συνεχώς στην πηγή και νερό δεν πίνουν, ακριβώς επειδή προσπαθούν να εξηγήσουν τον κόσμο με λάθος εργαλεία. Επιπλέον, τίποτα από τις παλαιές θεσμισμένες λειτουργίες δεν υπάρχει για να τους δώσει το πάτημα του ρεαλισμού. Η ταύτιση δε της εξουσίας με το κράτος τίθεται όλο και περισσότερο σε αμφισβήτηση.

Με την ίδια ένταση η δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού προσπερνά τους σχεδιασμούς του παγκόσμιου καπιταλισμού που μπορεί μεν να κυριαρχεί και μάλιστα στην πιο άγρια μορφή του

δεν παύει όμως να αμφισβητείται. Και αυτό όχι στο πολιτικό-κινηματικό επίπεδο όπως παραδοσιακά το γνωρίζαμε, αλλά μέσα από την υποχώρηση κεντρικών σημασιών όπως η ανάπτυξη, ο καταναλωτισμός ή το οικονομικό κίνητρο καθώς και μέσα από την ανάδυση νέων σημασιών που εμπεριέχουν τον περιορισμό της οικονομίας και την υποταγή της στις υπόλοιπες δραστηριότητες, την επαναοικειοποίηση του δημόσιου χρόνου και χώρου. Νέα νοήματα που ανιχνεύουν την Άμεση Δημοκρατία σε εφήμερα βιώματα αλλά και σε βιώματα μεγαλύτερης διάρκειας.

Το σημερινό άτομο στέκεται αμήχανο μπροστά στην αλλαγή του μοντέλου της εργασίας και της παραγωγής, μπροστά στην κατάρρευση της εθνοκρατικής πολιτικής, μπροστά στην κατάρρευση του κράτους πρόνοιας, στην παράδοση του δημόσιου χώρου στις καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Επίσης, δεν διακατέχεται πλέον από εκείνη την ορμή που διακατεχόταν στον 20^ο αιώνα, από εκείνη την ορμή της ανάπτυξης που σάρωνε ό,τι έβρισκε μπροστά της, την οικογένεια, το διάλειμμα, την τεμπελιά, το περιβάλλον, τον έρωτα, την παιδεία, την τέχνη, τη διατροφή, την επικοινωνία έχοντας μπροστά της έναν στόχο, το μέγιστο κέρδος με το ελάχιστο κόστος. Περισσότερο από κάθε άλλη φορά το καπιταλιστικό όραμα δεν εμπνέει όπως ενέπνεε το άτομο. Το άτομο της Μάργκαρετ Θάτσερ έμεινε από νόημα επειδή δεν υπήρξε παρά μόνο ως θραύσμα μιας πολιτικής φαντασίωσης. Η σύγχρονη πολιτική φιλοσοφία καθώς και η οικονομική επιστήμη, λέει ο Καστοριάδης, βασίζονται στην ασυνάρτητη πλασματική κατασκευή του ατόμου-ουσίας, τα χαρακτηριστικά του οποίου είναι προσδιορισμένα με σαφήνεια έξω ή πριν από κάθε κοινωνία.

Γκρεμοτσακίζεται ο κόσμος των επιχειρήσεων να βρεθεί μπροστά στις εξελίξεις, να προλάβει να εντάξει στα προϊόντα του τα νέα νοήματα γύρω από τα κοινά αγαθά. Και νά εταιρική ευθύνη! Και νά ετικέτες ποιότητας! Και νά βαρύγδουπες κεντρικές πιστοποιήσεις! Όμως η Κριστίν Λαγκάρντ εκφράζει την αμηχανία της μπροστά στην ανεξήγητη παγκόσμια μείωση της ανάπτυξης.

Τα νοήματα του καπιταλιστικού προτάγματος προκαλούν πλέον στο

άτομο αμηχανία.

Το σημερινό άτομο, στον βαθμό που δραστηριοποιείται προς την χειραφέτησή του, γίνεται φορέας νέων νοημάτων και σημασιών έξω από το καπιταλιστικό φαντασιακό. Αυτά τα νοήματα ενσαρκώνονται σε μια παγκόσμια πολυεπίπεδη κοινωνική κίνηση η οποία είναι δυνατόν να αποτελέσει τη σύγχρονη έκφραση του κοινωνικοϊστορικού προτάγματος της αυτονομίας. Την κρίση αυτού του προτάγματος, κατά τον Καστοριάδη, εξέφρασαν στα τέλη του 20^{ου} αιώνα οι παράγοντες της χρεοκοπίας των παραδοσιακών αριστερών κομμάτων, της τεράστιας απώλειας επιρροής των συνδικάτων, της τερατωδίας των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού που είχε γίνει έκδηλη και πριν από την κατάρρευσή τους, της απάθειας και της ιδιώτευσης των λαών.

Τους παράγοντες αυτούς εκμεταλλεύτηκε η καπιταλιστική αντεπίθεση καθώς προέκυψε μια μεγάλη ανισορροπία στον συσχετισμό μεταξύ κοινωνικών δυνάμεων η οποία επέτρεψε την επιστροφή σε έναν κτηνώδη και τυφλό φιλελευθερισμό. Ένας ακόμη παράγοντας που εκμεταλλεύτηκε η καπιταλιστική αντεπίθεση που όμως δεν εξέφρασε και την κρίση του κοινωνικοϊστορικού προτάγματος της αυτονομίας είναι η αυξανόμενη οργή κατά της υπερτροφίας και του παραλογισμού των κρατικών γραφειοκρατιών.

Αυτός ο τελευταίος παράγοντας, μια δεκαετία μετά τον θάνατο του Καστοριάδη, μεταλλάσσεται σε εξεγέρσεις, όχι απλώς κατά των γραφειοκρατιών αλλά εξεγέρσεις που αμφισβητούν τις αυθεντίες της πολιτικής και μιλάνε για Άμεση Δημοκρατία.

Αν προσέξουμε, οι υπόλοιποι παράγοντες στους οποίους αναφέρεται ο Καστοριάδης δεν ήταν παρά θεσμισμένες λειτουργίες που κατά κάποιον τρόπο νομιμοποιούσαν ή έγερναν προς ένα ευρύ φάσμα απόψεων τοποθετημένων στην πλευρά του προτάγματος της αυτονομίας. Τηρουμένων των αναλογιών δημιουργούσαν μια ισορροπία των κοινωνικών δυνάμεων που με την απώλειά τους η ζυγαριά έγερνε στις δυνάμεις του οικονομισμού.

Και δεν χάθηκαν απλώς οι παλαιές θεσμίσεις λειτουργιών αλλά

διαλύθηκε το νόημα, το περιεχόμενο πάνω στο οποίο συγκροτούνταν αυτές οι θεσμίσεις. Έτσι κανείς σήμερα δεν περιμένει την έλευση του νέου κόμματος, της νέας οργάνωσης, του νέου συνδικάτου, του νέου πολιτικού κινήματος βασισμένου σε αυτή την κουλτούρα του παρελθόντος για την πολιτική. Αναδύονται νέες θεσμίσεις λειτουργιών που έχουν να κάνουν με το πράττειν του κοινωνικοϊστορικού προτάγματος της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας και όχι με νέα μανιφέστα και ιδεολογίες. Το νέο πολιτικό κίνημα που θα προκύψει ίσως να αφορά μια ολόκληρη ιστορική περίοδο που η αρχή της αχνοφαίνεται στον παρόντα κοινωνικοϊστορικό χρόνο. Μας υπόσχεται σίγουρα ένα μέλλον όχι ευτυχές αλλά με πυκνές συγκρούσεις που όμως θα διαδραματιστούν στον μελλοντικό κοινωνικό δημόσιο χρόνο και χώρο και όχι στις παντοειδείς πολιτικές των κοινοβουλίων.

Ο λόγος που η σκέψη του Καστοριάδη γίνεται σήμερα ίσως το μοναδικό εργαλείο ανάλυσης της πραγματικότητας είναι γιατί αυτή η πραγματικότητα επιφύλασσε στη σκέψη του τη σχεδόν απόλυτη επιβεβαίωση, όχι μέσω νέων αναλύσεων αλλά μέσα απ' το ίδιο το κοινωνικό πράττειν.

**Ομιλία του Νίκου Ιωάννου στην εκδήλωση της 21-10-2015 στο πνευματικό κέντρο του Δήμου Αθηναίων με εισηγητές τους Γ.Οικονόμου, Αλ.Σχισμένο και Ν.Ιωάννου και θέμα «Η σκέψη του Καστοριάδη σήμερα».*

Εκλεκτικές συγγένειες του Διαφωτισμού

Αλέξανδρος Σχισμένος

Υπάρχει ένα ερώτημα, αν η φιλοσοφική έκπτωση του

νεοφιλελευθερισμού συμπαρασύρει το σύνολο των φαντασιακών σημασιών που φέρονται στον νοηματικό του πυρήνα. Άραγε μπορούμε να εντοπίσουμε κάποιο απελευθερωτικό νόημα στις ευρύτερες πτυχές του πολιτικού φιλελευθερισμού, ενώ καταγγέλλουμε σφόδρα τον παραλογισμό του οικονομικού αντιστοιχείου του, όπως ο Καστοριάδης εντοπίζει ένα επαναστατικό στοιχείο στον μαρξισμό, το οποίο συμπλέει με το συντηρητικό; Εξάλλου και ο πολιτικός φιλελευθερισμός προέκυψε εν μέσω μίας κοινωνικοϊστορικής τρικυμίας, της διαφωτιστικής και τεχνικο-μηχανικής και βιομηχανικής επανάστασης και ενέπνευσε ανάλογες πολιτικές επαναστάσεις.

Σε ένα άρθρο του στο ελευθεριακό πολιτικό περιοδικό «Βαβυλωνία», ο Γιώργος Πολίτης αναζήτησε τις συγγένειες μεταξύ αναρχισμού και πολιτικού φιλελευθερισμού, όπως το έθεσε, τοποθετώντας μάλιστα τα δύο ρεύματα απέναντι στον ολοκληρωτισμό. Ο κλασικός, τρόπον τινά, πολιτικός φιλελευθερισμός και ο κλασικός αναρχισμός ξεπηδούν από τη διανοητική επανάσταση του Διαφωτισμού και μάλιστα ο αναρχισμός διατηρεί ισχυρά στοιχεία της πολιτικής φιλοσοφίας του κλασικού πολιτικού φιλελευθερισμού που προηγήθηκε χρονικά και μάλιστα τα ριζοσπαστικοποιεί.

Στο προαναφερθέν άρθρο, ο Πολίτης διαφοροποιεί σαφώς τον νεοφιλελευθερισμό από τον κλασικό πολιτικό φιλελευθερισμό, του John Locke και των Mill, πατέρα και γιου. Ορίζει τον νεοφιλελευθερισμό σαν «ανάποδο μαρξισμό», εξαιτίας της τυφλής πίστης στις κρυφές δυνάμεις της οικονομίας. Και πράγματι, η Μάργκαρετ θάτσερ θα ήταν ο χειρότερος εφιάλτης ενός Locke, ενός ανθρώπου που σθεναρά υποστήριξε το δικαίωμα του λαού στην εξέγερση. Αρκεί όμως αυτή η διαφοροποίηση;

Για να γίνει αυτή, πρέπει να αναγνωρίσουμε επακριβώς τη διαδικασία απογύμνωσης που υπέστη ο κλασικός πολιτικός φιλελευθερισμός στα χέρια των νεοφιλελεύθερων, από τον Hayek και πέρα. Και ήταν μια απογύμνωση ηθική. Ηθική με τη βαθιά φιλοσοφική έννοια, γιατί η εμπιστοσύνη στο απαλλοτρίωτο δικαίωμα του ατόμου στην ελευθερία, εκπορνεύτηκε όταν το άτομο

νοήθηκε ως οικονομική απλώς μονάδα, ως μηχανή πλούτου και εκμετάλλευσης. Την ασαφή ηθικότητα του κοινού καλού αντικατέστησε η παράλογη ηθικολογία της «ελευθερίας της αγοράς». Μίας αγοράς που δεν ήταν ποτέ «ελεύθερη», αφού οι μεγάλες κρατικές οικονομίες ήδη από την περίοδο του μερκαντιλισμού αλλά και την εποχή του βιομηχανικού καπιταλισμού και σήμερα, θέτουν κατά το δοκούν δόκιμους περιορισμούς και δασμούς προκειμένου να αναπτυχθούν ανταγωνιστικά, πράγμα που εξίσου κάνουν με διαφορετικό τρόπο τα επιχειρηματικά τραστ και τα μονοπώλια, ούτε «αγορά» αφού η σχέση του καταναλωτή με το προϊόν είναι απόλυτα ατομική και η συλλογική διάσταση της αγοράς είναι απλώς εξωτερική.

Κι όμως, αυτό το ξεγύμνωμα από την ηθική προς την ηθικολογία μπόρεσε να συμβεί μέσα από τη διαστρέβλωση κάποιων εννοιών που προσφέρονται προς διαστρέβλωση, ακριβώς όπως τα ολοκληρωτικά στοιχεία στον μαρξισμό κατέπνιξαν τα επαναστατικά. Οι σημαντικότερες είναι οι έννοιες του ατόμου, της εξουσίας και της ιδιοκτησίας.

Οφείλουμε να τονίσουμε, πάντως, πως τα ριζοσπαστικά και απελευθερωτικά στοιχεία του φιλελευθερισμού, αυτά που απηχούν τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις διακηρύξεις της αμερικάνικης επανάστασης είναι αφενός ισχυρώς ηθικά φορτισμένα και αφετέρου αυτά που διατηρούνται και στην αναρχική σκέψη. Αλλά είναι επίσης στοιχεία του προτάγματος της αυτονομίας που διατηρούνται αυτούσια και στον πυρήνα του σοσιαλιστικού κινήματος, ιδιαιτέρως στη σκέψη των ουτοπικών σοσιαλιστών, για να καταπνιγούν σε μετέπειτα ολοκληρωτικές μεταλλάξεις του μαρξιστικού ρεύματος, που και ο ίδιος ο Μαρξ θα αποστρεφόταν, μία εκδοχή των οποίων είναι ο Λενινισμός.

Το αναπαλλοτρίωτο της ελευθερίας του ατόμου και οι ατομικές ελευθερίες κάθε ανθρώπου, ασχέτως πολιτισμού, χρώματος, θρησκείας, όπως αναφέρεται π.χ. στη διακήρυξη της ανεξαρτησίας αποτελεί στοιχείο που εκφράζεται στους φιλελεύθερους στοχαστές τύπου Locke και Jefferson (1743-1826) και αργότερα με έμφαση στη σκέψη του Godwin (1756-1836), του Μπακούνιν (1814-1876),

του Προυντόν (1809-1865) και των λοιπών αναρχικών και ουτοπικών σοσιαλιστών. Είναι ακόμη αξίες που εμφορούν το ρεύμα και το κίνημα του βορειοαμερικάνικου κοινοτισμού, που εκπροσωπούν ο Henri David Thoreau (1817-1862) με την ιδέα της πολιτικής ανυπακοής, η ποίηση του Walt Whitman (1819-1892), όπως επίσης και το κίνημα ενάντια στη δουλεία και το τεράστιο συνδικαλιστικό κίνημα των Η.Π.Α. Πρέπει να αναφέρουμε ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου το μαρξιστικό κίνημα δεν ρίζωσε ποτέ, αναδείχθηκαν ισχυρές αναρχοελευθεριακές τάσεις, ένα από τα μεγαλύτερα αναρχοσυνδικαλιστικά κινήματα, στο οποίο οφείλουμε την καθιέρωση του θώρου, μέσα από τη ριζοσπαστικοποίηση των στοιχείων της αυτονομίας που επιβιώνουν στο κείμενο της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας και την πολιτική παράδοση του Jefferson.

Η πρώτη ριζική διαφοροποίηση των αναρχικών έρχεται στο ζήτημα της εξουσίας. Οι αναρχικοί, συνεπείς στην ιδέα της ατομικής ελευθερίας ως προϋπόθεση της συλλογικής, αρνούνται κάθε κράτος, όπως γνωρίζουμε. Από την άλλη, οι φιλελεύθεροι, περιορίζουν την ελευθερία του ατόμου στη σύναψη του κοινωνικού συμβολαίου, οδηγούμενοι σε έναν συμβιβασμό με την κρατική εξουσία, και ως κρατική ονομάσαμε κάθε εξουσία οργανωμένη, αυτονομημένη και θεσμικά διαχωρισμένη από την κοινωνία. Η αναρχική παράδοση έχει να παρουσιάσει τον αναρχοατομικισμό ως ακραία τυποποίηση της ελευθερίας του ατόμου, ενώ οι φιλελεύθεροι ένα ελάχιστο κράτος. Φυσικά, όταν η έννοια του κράτους θεωρείται αυτονόητη, ήδη η αρχή του αποκλεισμού τίθεται ως θεμέλιο της εξουσίας και το «ελάχιστο» μπορεί να σημαίνει, (όπως ήταν πράγματι η έκκληση του Στέφανου Μάνου τον Δεκέμβρη του '08), να κατεβεί ο στρατός ενάντια στο λαό.

Φυσικά, η φιλελεύθερη ιδέα του κράτους ως αμοιβαία παραχώρηση ελευθεριών μέσα από ένα κοινωνικό συμβόλαιο ελεύθερων ατόμων είναι η φαντασίωση που οδηγεί σε αυτά τα συμπεράσματα. Είναι ο άνθρωπος νοούμενος ως το μοναχικό άτομο, που αποτελεί μία επικίνδυνη επινόηση, η οποία οδηγεί αφενός στον οικονομικό ολοκληρωτισμό της ελεύθερης αγοράς και αφετέρου στον

καταναλωτικό ατομικισμό της κατάθλιψης.

Αν θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε αφελή την ιδέα των αναρχικών πως μπορεί να υπάρξει κοινωνία χωρίς εξουσία, περισσότερο αφελής μοιάζει η φιλελεύθερη ανθρωπολογία, η οποία βλέπει το άτομο ως μονάδα ξεκομμένη από την κοινωνία και σε μία προκοινωνική «φυσική κατάσταση». Το άτομο είναι κοινωνικός θεσμός και απηχεί την κοινωνία. Και είναι σαφές, όπως είπαμε, πως δίχως κοινωνία δεν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε, δεν θα μπορούσαμε καν να γνωρίζουμε πως γεννηθήκαμε ή πως θα πεθάνουμε. Αυτό που είναι ριζικά ατομικό μέσα μας, η ψυχή μας με την φιλοσοφική και όχι την μεταφυσική έννοια, η ριζική μας φαντασία, έχει από τον καιρό της γέννησής μας επενδυθεί και επενδύσει σε κοινωνικές σημασίες, σε αξίες και νοηματοδοτήσεις πρόσφορες στην κοινωνία που γεννηθήκαμε. Στο κοινωνικόϊστορικό μας περιβάλλον, βρίσκονται, ανάμεσα στις άλλες και οι ανοιχτές σημασίες του διαφωτισμού, του ουμανισμού και της αυτονομίας που αποτελούν πλέον μέρος της κληρονομιάς της ανθρωπότητας.

Ένα άτομο λοιπόν, με την θατσερική έννοια του «δεν υπάρχει κοινωνία, μόνο άτομα», είναι απλώς ένα φανταστικό τέρας, μία κατακερματισμένη στενή αντίληψη ανίκανη να αντιληφθεί το κοινωνικόϊστορικό. Η ελευθερία του ατόμου είναι μία κοινωνική σημασία και δεν μπορεί να υπάρξει ούτε να γίνει αντιληπτή παρά σαν ομοούσια της κοινωνικής ελευθερίας.

Αυτό οι αναρχικοί το γνώριζαν, οι φιλελεύθεροι εξ αρχής το υποπτεύονταν. Κι όμως, τι σημαίνει κοινωνική ελευθερία; Εδώ οφείλουμε να πούμε ότι οι ηθικές έννοιες που συζητάμε είναι πολιτικές έννοιες. Ο κλασικός αναρχισμός αστοχεί στο ζήτημα της εξουσίας, όπως ο φιλελευθερισμός στο ζήτημα του κράτους. Αν καταλάβουμε το κοινωνικόϊστορικό ως πεδίο ύπαρξης του ανθρώπου και το άτομο ως αδιαχώριστο από την κοινωνία, θα καταλάβουμε ότι μία μορφή εξουσίας υπάρχει ήδη ως κοινωνική θέσμιση στις σημασίες, στη γλώσσα, στη συνύπαρξη και αυτοδημιουργία μέσω της παιδείας. Αν υπάρχει κοινωνία και υπάρχει εξουσία, ως δύναμη πολιτική, ως αυτοθέσμιση, τότε από πού έρχεται αυτή η κοινωνία και αυτή η εξουσία;

Ο κλασικός φιλελευθερισμός επικαλείται τον θεό ως Λόγο, ορθολογική δύναμη, θεοποιώντας τον λειτουργικό ορθολογισμό και ορθολογικοποιώντας τον θείο. Προσφεύγει δηλαδή σε μία θεολογική θεμελίωση του ορθολογισμού, δίχως να αντιλαμβάνεται πως αυτό ισοδυναμεί με την άρνηση της εγκυρότητας των ίδιων του των τελεστικών κατηγοριών. Έτσι, καθίσταται λογικά δυνατός ο Αδαμικός άνθρωπος του Locke. Η Φύση, ως ύψιστη διάνοια φορτισμένη με ηθική δύναμη είναι η απάντηση του ρομαντισμού και των κλασικών αναρχικών. Η Φύση αυτή είναι μία ακόμη μορφή του θεού. Οι κλασικοί αναρχικοί αρνούνται κάθε εξουσία γιατί πιστεύουν ότι ο άνθρωπος είναι φύσει καλός. Όμως η Ιστορία έχει αποδείξει όχι μόνο ότι ο άνθρωπος είναι και καλός και κακός, αλλά και ότι οι κατηγορίες του Καλού και του Κακού έχουν νόημα μόνο για τον άνθρωπο.

Ο σύγχρονος αθεϊστικός διαφωτισμός των πλατειών και των εξεγέρσεων θέτει ως ζητούμενο την απεξάρτηση της κοινωνίας από κάθε εξωκοινωνική πηγή, κάθε μεταφυσική δικαίωση. Η κοινωνία αυτοθεσμίζεται, και πάντοτε, πέραν κάθε θεσμισμένου καθεστώτος είναι παρούσα η θεσμίζουσα δύναμη της κοινωνικής και ιστορικής συλλογικής ύπαρξης των ατόμων. Από τη στιγμή που αυτό συμβαίνει, δικαιωματικά μπορούμε να αγωνιστούμε από κοινού για μία ρητή, συνειδητή αυτοθέσμιση. Αυτό προϋποθέτει την επίγνωση πως δεν υπάρχουν νόμοι της ιστορίας ή της αγοράς έξω από τη δραστηριότητα των ανθρώπων. Συνεπώς, δεν μπορούμε να παραχωρήσουμε την εξουσία σε καμία αυθεντία, δεν μπορούμε να απολέσουμε την ευθύνη μας για τις ζωές μας, δίχως να απολέσουμε την ελευθερία μας.

Έτσι, ηθικά, ο κλασικός αναρχισμός παρουσιάζεται σαν μία ανοιχτή γέφυρα μεταξύ του σοσιαλισμού και του φιλελευθερισμού, σε αντίθεση με την κλειστότητα και των δύο. Γιατί ο σοσιαλισμός θέτοντας την πίστη του στο «κοινωνικό» κράτος, έρχεται να υποστηρίξει το ολοκληρωτικό κράτος στην ακραία του μορφή, ενώ ο φιλελευθερισμός θέτοντας την πίστη του στην «ελεύθερη αγορά» υποστηρίζει την «ελευθερία» των εμπορευμάτων και το απολυταρχικό κράτος.

Ένας ελεύθερος άνθρωπος δεν μπορεί παρά να είναι ένας άνθρωπος που αποφασίζει για τα κοινά, ένας άνθρωπος που συμμετέχει σε ελεύθερους, προφανώς αμεσοδημοκρατικούς θεσμούς που διασφαλίζουν την αυτονομία της κοινωνίας. Η άμεση δημοκρατία είναι η πρόταση μίας κοινωνικής εξουσίας βασισμένη σε οριζόντια δίκτυα και διαρκείς τοπικές αυτοθεσμίσεις. Και η άμεση δημοκρατία είναι μια μορφή εξουσίας δίχως κράτος, βάσει της συνεχούς ανακλητότητας, του μη αποκλεισμού, της ατομικής δημιουργίας και της συλλογικής πράξης μέσω της διαρκούς λελογισμένης αυτοθέσμησης.

Οι φιλελεύθεροι, όπως και οι μαρξιστές εμπορούνται από μία στρεβλή εικόνα του ατόμου και το περιορίζουν σε οικονομικές κατηγορίες, σε παραγωγή ή εργαλείο. Στον φιλελευθερισμό όσον μας αφορά, αυτό είναι άμεσα συνδεδεμένο με την έννοια της ιδιοκτησίας. Ο Λόρδος Russell κατηγορεί ήδη τον Locke για την έμφαση που έδινε στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Είναι γνωστή φυσικά η φράση που αποδίδεται στον Προυντόν, από την άλλη, πως η ιδιοκτησία είναι κλοπή, την οποία δεν την εννοούσε και τόσο ο ίδιος.

Σήμερα, το ζήτημα της ιδιοκτησίας δεν τίθεται απλώς ως ζήτημα υπεράσπισης της ατομικής ή της συλλογικής ιδιοκτησίας. Η παγκόσμια κατάσταση φανερώνει πως είναι η ίδια η έννοια της ιδιοκτησίας που είναι προβληματική. Τόσο η κατάρρευση του πλανήτη, όσο και η κρίση των αγορών, φανερώνουν πού οδήγησε η φαντασιακή σημασία της ιδιοκτησίας, η οποία ενσαρκώθηκε στην μανία κυριαρχησης επί της φύσεως και στην αρρώστια της διαρκούς κερδοσκοπίας. Πολιτικά και φιλοσοφικά, το τέρας του νεοφιλελευθερισμού είναι η αρχή της ιδιοκτησίας αχαλίνωτη από τις πρώιμες ηθικές δεσμεύσεις περί γενικής ευημερίας. Πρέπει άραγε σαν κοινωνία και σαν ατομικότητες να εμμείνουμε στην υπαρξιακή επένδυση του νοήματος της ζωής μας σε πράγματα που απλώς δεν γίνεται να μας ανήκουν; Η ίδια η υφή του Χρόνου ως διαρκή αλλοίωση συνεπάγεται ότι τα εξωτερικά αντικείμενα είναι πάντοτε απλώς δανεικά, κι αν κάτι ανήκει ιστορικά στο άτομο αυτό είναι η μορφή της προσωπικής του δημιουργίας, όχι όμως το

αντικείμενο της δημιουργίας του αυτό καθαυτό. Η απληστία οδηγείται να καλύψει το ηθικό κενό που άφησε η καπιταλιστική ανάπτυξη. Σήμερα, το κενό αποκαλύπτεται σαν κατάρρευση της μεσαίας τάξης. Αυτό που καταρρέει είναι ακριβώς οι ψευδεπίγραφες υποσχέσεις και η ασημαντότητα που δημιούργησε ο καταναλωτισμός. Το πρόβλημα είναι μήπως καταρρεύσει η ίδια η ανθρωπότητα.

Αν γίνει αυτό, θα γίνει μέσα από την εμμονή στην ιδιοκτησιακή λογική που επιβάλλεται ως αιεφόρα κερδοσκοπία στις πανάρχαιες κοινωνικές λειτουργίες της ανταλλαγής και του εμπορίου. Έχει φανεί πως αυτός είναι ο δρόμος της συνολικής εξόντωσης και ένας δρόμος ηθικής και κοινωνικής εξαθλίωσης. Γιατί είναι γνωστό πως όταν εξαθλιώνεται ο δούλος, το ίδιο συμβαίνει και στον αφέντη. Η ιδιοκτησία ως κυριαρχικό δικαίωμα, όχι ως απόκτηση ενός αντικειμένου αλλά ως κυριότητα επί του αντικειμένου αντανακλάται σε όλους τους θεσμούς ενός νεοφιλελεύθερου κράτους ως κυριότητα των επιχειρήσεων πάνω στον φυσικό πλούτο και ως κυριαρχία του κράτους πάνω στις κοινότητες. Δεν νομίζω πως τίθεται συζήτηση πως δεν μπορεί να υπάρξει ελευθερία αν οι άνθρωποι είναι μπλεγμένοι στα δίχτυα αόρατων οικονομικών δυνάμεων που στην πραγματικότητα είναι πολύ συγκεκριμένα ιδιοτελή συμφέροντα. Δεν μπορεί να υπάρξουν πολιτικοί θεσμοί αυτονομίας αν υπάρχει οικονομική υποτέλεια.

Αυτό το γνώριζε ήδη ο Σόλων, πριν τη θεμελίωση της αρχαίας άμεσης δημοκρατίας και προχώρησε στη σεισάχθεια. Οι σύγχρονες αναζητήσεις του κινήματος της αυτονομίας οδηγούν σε εγχειρήματα και δομές περιορισμένης οικονομίας. Δηλαδή, μίας οικονομίας που δεν εμφορείται από την ιδέα του κέρδους, αλλά της κοινωνικής αλληλεγγύης. Που δεν φέρεται από μανιακούς μοναχικούς εγωιστές αλλά από συνειδητά κοινωνικά άτομα, που αναγνωρίζουν πραγματικά τον άλλο ως κομμάτι του εγώ τους. Μία οικονομία που δεν παράγει πολιτική εξουσία αλλά ενισχύει τις πολιτικές δομές αυτονομίας. Μία οικονομία που ήδη οργανώνεται σε δίκτυα αυτοδιαχειριζόμενων κολεκτίβων, αυτόνομων παραγωγών/καταναλωτών και ελεύθερους κοινωνικούς χώρους.

Διάσπαρτες νησίδες μέσα σε ένα παγκόσμιο πυκνό πλέγμα εμπορευματικών καπιταλιστικών συναλλαγών, προσφέρουν ένα πρότυπο οργάνωσης με όρους αμεσοδημοκρατίας και αυτοδιαχείρισης, που αγωνίζονται να επεκταθούν σαν τόποι και κόμβοι ελεύθερου δημόσιου χρόνου και χώρου. Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ο μετασχηματισμός του ευρύτερου κοινωνικού φαντασιακού είναι μία διαδικασία απρόβλεπτη και υπόρρητη που συμβαίνει σε διάφορους τόπους/περιοχές του κοινωνικοϊστορικού.

Κάθε άνθρωπος γεννιέται με το αυτονόητο δικαίωμα στην ελευθερία, την ισότητα και την αναζήτηση της ευτυχίας, έγραψε ο Jefferson. Αυτά τα λόγια οφείλουμε να τα ελέγξουμε κριτικά προκειμένου όχι να τα αποδομήσουμε, αλλά να τα ανακτήσουμε και να τα διευρύνουμε στο πρόταγμα της αυτονομίας.

Οι τρανς, η αποχή απ' το Pride και ο αποκλεισμός της ύπαρξης

Συνέντευξη: Δανάη Κασίμη – Ελιάνα Καναβέλη

Με αφορμή τα τελευταία περιστατικά βίας κατά τρανς ατόμων (στο Σταθμό Λαρίσης και στην πλατεία Εξαρχείων) και τη μη συμμετοχή τους στο φετινό Pride, μια συνέντευξη με τη Μαρίνα Γαλανού, πρόεδρου του Σωματίου Υποστήριξης Διεμφυλικών (Σ.Υ.Δ.)

Πόσο σημαντική είναι η ορατότητα;

Είναι ιδιαίτερα σημαντική. Όταν αποσιωπώνται τα προβλήματα, οι αγωνίες, οι διακρίσεις, η μισαλλοδοξία και ιδιαίτερα η βία που δέχεται μία κοινωνική ομάδα, δεν δίνεται η δυνατότητα να ακουστούν, πολύ δε παραπάνω να λυθούν. Και αυτή είναι περίπου η κατάσταση που κυριαρχεί σε χώρες όπως η Ελλάδα. Στον

mainstream Τύπο ή στην τηλεόραση, σπανίως ή ποτέ, δεν αναδεικνύονται περιστατικά διακρίσεων ή βίας κατά τρανς ανθρώπων, αντιθέτως μια χαρά βρίσκουν θέση σε κουτσομπολίστικες εκπομπές ή άρθρα κακοποιητικά θέματα με τρανς ανθρώπους. Βλέπουμε τίτλους επί παραδείγματι «σοκ! τρανσέξουαλ δικηγόρος» και άλλα τέτοια κακοποιητικά.

Τι σημαίνει κοινωνικά και πολιτικά να είσαι τρανς άτομο;

Σημαίνει αποκλεισμό ή περιορισμένη πρόσβαση στον χώρο της εκπαίδευσης, της εργασίας, της κοινωνικής πρόνοιας, της ασφάλισης και της υγείας. Σημαίνει ότι πολλά, τα οποία για τους περισσότερους ανθρώπους είναι αυτονόητα, για τους τρανς ανθρώπους, αποτελούν ακόμη θέμα.

Η πραγματικότητα είναι ότι συχνά οι τρανς άνθρωποι αντιμετωπίζουν στο χώρο του σχολείου αρνητικές συμπεριφορές (για να το πούμε απλά, «κράξιμο»), έχουμε περιστατικά μπούλινγκ και εκφοβισμών, ακόμη και βίας. Χαρακτηριστικό ήταν το περιστατικό τρανς μαθήτριας που δεχόταν καθημερινά απειλητικές συμπεριφορές, μέχρι που παρολίγο να την κάψουν ζωντανή σε σχολείο της Αθήνας, ενώ ο διευθυντής του σχολείου δεν έκανε τίποτε προκειμένου να το αποτρέψει. Επίσης, χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση 2 τρανς γυναικών που επιχείρησαν να γραφτούν σε νυχτερινό σχολείο για να τελειώσουν τις σπουδές τους και τους αρνήθηκαν την εγγραφή. Έτσι λοιπόν, το γενικό συμπέρασμα για τον χώρο της εκπαίδευσης είναι οι χλευαστικές συμπεριφορές, το κράξιμο, οι απειλές και η βία.

Στο χώρο της εργασίας, το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν ιδίως οι τρανς γυναίκες που δεν έχουν κάνει επέμβαση επαναπροσδιορισμού και συνεπώς δεν έχουν τη δυνατότητα να αλλάξουν τα έγγραφά τους, είναι ο αποκλεισμός. Γιατί στην αναζήτηση εργασίας όταν τα στοιχεία ταυτότητας είναι αντίθετα με την εμφάνιση, είναι πολλοί οι εργοδότες που δε θα προχωρήσουν στην πρόσληψη. Αλλά ακόμη και οι τρανς άνθρωποι που καταφέρνουν να έχουν μία εργασία στο φως της ημέρας, βιώνουν, όταν γίνεται αντιληπτή η ταυτότητα φύλου

τους, χλευαστικές συμπεριφορές, απομόνωση και παρενοχλήσεις. Χαρακτηριστική η περίπτωση τρανς γυναίκας, που προσελήφθη στο ταχυδρομείο σε πολύ νεαρή ηλικία, πριν κάνει τη μετάβασή της ως αγόρι. Όταν έκανε την μετάβασή της και αποκαλύφθηκε η ταυτότητά της, την έβαλαν στις αποθήκες για να μη «φαίνεται», επειδή το ταχυδρομείο είναι δημόσια υπηρεσία και δεν μπορούσαν να την διώξουν.

Ο αποκλεισμός από την εργασία συνεπάγεται αποκλεισμό και από το χώρο της κοινωνικής πρόνοιας, ασφάλισης και υγείας. Είναι μεγάλος ο πληθυσμός των τρανς ανθρώπων που είναι ανασφάλιστοι και αναγκάζονται να συνεργάζονται με άλλες οργανώσεις υγείας για να μπορούν να έχουν ιατρική κάλυψη ή και φαρμακευτική.

Πέραν όμως όλων αυτών, οι τρανς αντιμετωπίζουν μια σειρά προβλημάτων στην καθημερινή τους ζωή. Στις καθημερινές συναλλαγές όταν δείχνεις μία ταυτότητα που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματική σου εμφάνιση, τούτο γίνεται συχνά αιτία απαξιωτικών συμπεριφορών, χλευασμού, διακρίσεων ακόμη και βίας.

Γιατί τα τρανς άτομα δέχονται βία;

Γιατί ζούμε σε μια πατριαρχική, σεξιστική κοινωνία. Σε μια κοινωνία του «ξέρεις ποιος είμαι εγώ;», της εξουσίας, της τεστοστερόνης και του «πατριωτισμού». Σε μια κοινωνία που συχνά ακόμη και οι γυναίκες εσωτερικεύουν τον σεξισμό και την καταπίεση που δέχονται και τα αναπαράγουν. Σε μια κοινωνία που επιτρέψαμε και ανεχτήκαμε, εδώ και πολλά χρόνια, το ρατσιστικό μίσος και τον μισαλλόδοξο λόγο. Δεν ήταν καθόλου τυχαία η γιγάντωση της Χρυσής Αυγής.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η αύξηση των κρουσμάτων ρατσιστικής βίας κατά των μεταναστών, προσφύγων, των γκέι, λεσβιών και τρανς, ενώ έχουμε πάμπολλα κρούσματα βεβηλώσεων εβραϊκών νεκροταφείων και μνημείων. Οι τρανς δέχονται βία, απλά και μόνο, επειδή υπάρχουν. Απλά λόγω της ταυτότητάς τους.

Ποιες είναι οι διεκδικήσεις τους σε κοινωνικό και πολιτικό

επίπεδο στην Ελλάδα; Αναφορικά με αυτές τις διεκδικήσεις τι γίνεται σε παγκόσμιο επίπεδο;

Η κύρια διεκδίκηση της τρανς κοινότητας είναι η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, δηλαδή η αλλαγή των εγγράφων των τρανς ανθρώπων, χωρίς καμία απολύτως προϋπόθεση, παρά μόνο με μία δήλωση αυτοπροσδιορισμού. Δηλαδή χωρίς ιατρικές ή φαρμακολογικές προϋποθέσεις, χωρίς ψυχιατρικές διαγνώσεις, χωρίς καμία προϋπόθεση που θίγει την προσωπικότητά μας. Με λίγα λόγια λέμε ότι το φύλο μας δεν είναι ο καβάλος μας, ούτε και πρέπει να ενδιαφέρει κανέναν/καμιά η μυρουδιά του καβάλου.

Η αλλαγή των εγγράφων των τρανς, χωρίς την προϋπόθεση επεμβάσεων, γίνεται σε μια σειρά χωρών της Ευρώπης (14 συνολικά) σε άλλες με περισσότερες προϋποθέσεις, σε άλλες με λιγότερες ή και καθόλου. Ποικίλουν οι νομοθεσίες. Οι πιο καλές νομοθεσίες σε επίπεδο Ε.Ε. είναι της Μάλτας και της Δανίας, όπου εκεί δεν υπάρχει καμία απολύτως προϋπόθεση, μόνο με μία απλή δήλωση αυτοπροσδιορισμού. Εφόσον το πρόσωπο το επιθυμεί, επιτρέπεται να δηλώσει «Χ» στην καταχώρηση του φύλου.

Από εκεί και πέρα, διεκδικούμε την τροποποίηση των νομοθεσιών κατά των διακρίσεων, ώστε να συμπεριλαμβάνεται με σαφήνεια η ταυτότητα φύλου, και πολλά ακόμη που θα έπρεπε να κάνω έναν μακρύ κατάλογο.

Ποιος είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η οικογένεια και το σχολείο στις διακρίσεις και τους αποκλεισμούς που βιώνουν τα τρανς άτομα και ποιος θα ήθελες εσύ να είναι;

Ο ρόλος της οικογένειας είναι καίριος. Υπάρχουν οικογένειες που στηρίζουν τα παιδιά τους, υπάρχουν όμως και άλλες που όχι μόνο δε τα στηρίζουν αλλά τα κακοποιούν. Σε οικογένειες που έχουν τρανς παιδιά, έχουμε συχνά κρούσματα ενδοοικογενειακής βίας. Σε άλλες περιπτώσεις, έχουμε γονείς που δε γνωρίζουν και στέλνουν καταναγκαστικά τα παιδιά τους σε άσχετους ψυχιάτρους για να τα «διορθώσουν», και εκεί έχουμε συχνά δράματα, ακόμη και απόπειρες αυτοκτονίας σε τρανς εφήβους. Στο σχολείο έχουμε

έντονα περιστατικά μπούλινγκ με βάση το φύλο, και δε μιλάω μόνο για τους τρανς ανθρώπους, αλλά και γενικότερα.

Πρέπει να υπάρξει εκπαίδευση, σεμινάρια και εκδηλώσεις για το σεξουαλικό προσανατολισμό, το φύλο, την ταυτότητα φύλου ώστε όλη η εκπαιδευτική κοινότητα να μάθει περισσότερα.

Αν θέλουμε να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματα, όσον αφορά το σχολείο, είναι σύνθετο θέμα, διότι αφορούν τρία μέρη: τα παιδιά, τους εκπαιδευτικούς, τους γονείς. Χρειάζεται πολλή δουλειά ενημέρωσης.

Υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ τρανς ανδρών και τρανς γυναικών στο θέμα των βιαιοτήτων που υφίστανται καθημερινά σε λεκτικό αλλά και σωματικό επίπεδο; Υπάρχει σεξισμός ακόμα και μεταξύ τρανς ατόμων;

Οι τρανς γυναίκες είναι λίγο πιο ορατές από τους τρανς άντρες στην καθημερινή ζωή. Ναι, τα περισσότερα κρούσματα ρατσιστικής τρανσφοβικής βίας που καταγράφονται είναι κατά τρανς γυναικών. Ωστόσο, υπάρχουν και κατά αντρών. Έχουμε περίπτωση τρανς άντρα που αρνήθηκαν να τον εγγράψουν στο θέατρο Τέχνης όταν διαπιστώθηκε η ταυτότητά του, έχουμε κρούσμα αστυνομικής αυθαιρεσίας κατά τρανς άντρα που τον σταμάτησαν αστυνομικοί στο κέντρο της Αθήνας για έλεγχο ταυτότητας και όταν διαπίστωσαν ότι τα στοιχεία ταυτότητας ήταν γυναικεία, τον εξευτέλισαν δημοσίως. Όμως, τα στοιχεία δείχνουν ότι τα κρούσματα βίας και διακρίσεων είναι πολύ πιο έντονα και πολύ πιο συχνά σε βάρος τρανς γυναικών.

Ναι, υπάρχει σεξισμός και στην τρανς κοινότητα δυστυχώς. Στις ίδιες οικογένειες με όλους τους ανθρώπους μεγαλώσαμε, στα ίδια σχολεία, στην ίδια κοινωνία ζούμε. Δεν ήρθαμε από κάποιον άλλο πλανήτη. Δεν αποτελεί όμως δικαιολογία αυτό – πρέπει πάντα να καταδικάζεται. Χρειάζεται περισσότερη γνώση, περισσότερη εκπαίδευση σε όλες και όλους μας. Βρίσκω βέβαια απαράδεκτο όταν οι τρανς δέχονται σεξισμό, τρανς-μισογυνισμό, τρανσφοβία, να τίθεται αυτό ως δικαιολογία («μα ξέρεις η τάδε από σας είπε

αυτό»).

Τι πιστεύεις για το Pride; Τι συμβαίνει και τι θα ήθελες εσύ να συμβαίνει; Γιατί απείχε η τρανς κοινότητα από το φετινό Pride; Υπάρχει, πράγματι, τέτοια τρανσφοβία στους κόλπους του που είναι ικανή να προκαλέσει τον κατακερματισμό της κοινότητας lgbtq;

Τα Φεστιβάλ Υπερηφάνειας – Pride, είναι η ανάμνηση, αλλά και η παρακαταθήκη, του Στόουνγουολ, όταν όλη η κοινότητα γκέι, λεσβίες, τρανς εξεγέρθηκε και είπε «ως εδώ». Σε αυτό πρωτοπόρα ήταν η παρουσία της τρανς κοινότητας, με κυρίαρχη φιγούρα τη Σύλβια Ριβέρα. Για να το πούμε πιο απλά, είναι η μετατροπή της «ντροπής» της «ντουλάπας», που βιώνουν οι λοατ άνθρωποι σε ορατότητα, υπερηφάνεια, αλλά κυρίως διεκδίκηση για την ισότητα και την ελευθερία.

Από τότε, κάθε χρόνο σε πολλές πόλεις όλου του κόσμου διεξάγονται τα πράιντ. Τί γίνεται τώρα εδώ στην Ελλάδα.. Από το 2005 γίνεται το Athens Pride. Το πρόβλημα δεν προέκυψε ξαφνικά. Ο σπόρος προϋπήρχε. Διοργανώνεται από μία πενταμελή επιτροπή που δρα χωρίς διαφάνεια, χωρίς διάδραση και χωρίς να ακούει την υπόλοιπη κοινότητα. Ο κόσμος νομίζει ότι οι οργανώσεις της κοινότητας διοργανώνουν το πράιντ. Αυτό δεν είναι αλήθεια. Η συμμετοχή των οργανώσεων περιορίζεται μόνο στο περίπτερο που έχουν στην πλατεία και στην πορεία που ακολουθεί. Τίποτε άλλο. Αυτό από μόνο του, ακόμη κι αν δεν είχαν συμβεί κάποια πράγματα, για μένα είναι πρόβλημα. Οι οργανώσεις πρέπει να συμμετέχουν πιο ενεργά, ώστε να διασφαλίζουν και να δίνουν έναν πιο διεκδικητικό χαρακτήρα.

Τα πρώτα προβλήματα άρχισαν να εμφανίζονται στο πράιντ του 2012. Όταν ξεκίνησαν τα πογκρόμ της αστυνομίας και του ΚΕΕΛΠΝΟ κατά των οροθετικών γυναικών, με βάση την 39^α, όπου στόχος έγιναν και τρανς γυναίκες. Αυτό έγινε λίγο πριν το πράιντ. Ζητήσαμε με επιστολή από το πράιντ να μην συμμετέχει το ΚΕΕΛΠΝΟ, όπως γινόταν μέχρι τότε. Αυτονόητο. Και περιμέναμε την αυτονόητη απάντηση «φυσικά ναι». Αντ' αυτού αρχικά μας

απάντησαν «διαβουλευόμαστε» και στη συνέχεια καμία απάντηση. Το ΚΕΕΛΠΝΟ, βέβαια δε συμμετείχε, αλλά το πρόβλημα είναι ότι δεν μπορείς να λες σε κάποιον που διώκεται «διαβουλεύομαι». Πέρα από αντικοινοτικό είναι και εντελώς απάνθρωπο.

Το λάθος μας ήταν ότι τότε δεν δώσαμε τη συνέχεια που έπρεπε. Αυτά συμβαίνουν όταν αφήνεις τα προβλήματα κάτω απ' το χαλί. Το αποτέλεσμα ήταν ότι μετά το πράιנט του 2014, εκφράστηκε ακραίος τρανσφοβικός λόγος, από τουλάχιστον δύο μέλη της οργανωτικής επιτροπής του. Εκεί πια είπαμε ως εδώ, και ως ελάχιστη διασφάλιση για να μη συμβαίνουν όλα αυτά τα παρατράγουδα που ξεκίνησαν το 2012, ζητήσαμε τη συμμετοχή ενός τρανς ατόμου στην επιτροπή. Έκαναν ότι ήταν δυνατόν προκειμένου να μη συμβεί. Έτσι φτάσαμε ως εδώ και δε συμμετείχαμε.

Τρανσφοβία υπάρχει παντού. Σε όλους τους πολιτικούς χώρους, σε όλους τους κοινωνικούς χώρους, υπάρχει και στην λοατ κοινότητα. Αυτό άλλωστε έγινε φανερό. Και ιδιαίτερα όταν αυτό συμβαίνει από αυτούς-ές που θεωρείς φυσικούς συμμάχους σου, πληγώνει περισσότερο. Για κατακερματισμό δε θα μιλήσω, άλλωστε αρκετές οργανώσεις και ομάδες, η κάθε μια με τον δικό της τρόπο, έδειξαν την αλληλεγγύη τους – υπήρξαν βέβαια και κάποιες που δεν το έκαναν. Πρέπει με το τέλος και των πράιντ στη Θεσσαλονίκη και στην Κρήτη, να ξεκινήσει ένας ενδοκοινοτικός διάλογος ώστε να απαλειφθούν αυτά τα κρούσματα, αλλά παράλληλα να έχουμε ένα πράιנט όπως το θέλουμε. Διαφανές, πιο συμμετοχικό, και πιο διεκδικητικό. Ας πούμε, πρέπει να υπάρχουν προφεστιβαλικές εκδηλώσεις. Συζητήσεις, δρώμενα, εκδηλώσεις που θα δίνουν αίσθηση κοινότητας και που θα εκφράζουν όλη την πολυχρωμία της κοινότητάς μας. Σε όλα αυτά μπορούν να έχουν ενεργό συμμετοχή οι οργανώσεις, ακόμη και ως διοργανώτριες. Να νιώσει ο κόσμος ότι το πράιנט δεν είναι μια μέρα εκτόνωση και τέρμα. Γι' αυτό λέω ότι η συμμετοχή των οργανώσεων της κοινότητας πρέπει να γίνει πιο ενεργής και να ανοίξει αυτή η κλειστή επιτροπή των πέντε ατόμων.

Στην τρανς κοινότητα, υπάρχει πολιτικοποίηση; Υπάρχουν

απολιτίκ άτομα, όπως σε όλη την κοινωνία ή θεωρείς ότι έχουν μια τάση εντονότερης πολιτικοποίησης;

Δε θα έλεγα όπως σε όλη την κοινωνία, καθώς ακόμη κι αν δε θέλεις, ο ρατσισμός που βιώνεις σε κινητοποιεί. Δε μπορείς να μείνεις αδιάφορος-η. Ωστόσο, ναι, υπάρχουν και απολίτικοι τρανς άνθρωποι, αναμφίβολα.

Οι ξεριζωμένοι στο τρένο της μεγάλης φυγής

Αποστόλης Στασινόπουλος

Η μη διαχειρισιμότητα του "ΟΧΙ", που ανέδειξε το καλοκαιρινό δημοψήφισμα, διάνοιξε το έδαφος για μια ριζική διερώτηση γύρω από την πολιτική συγκρότηση του σύγχρονου έθνους-κράτους και τη συγκεντρωτική δομή της ευρωπαϊκής ολιγαρχίας, αλλά φανέρωσε ακόμα περισσότερο με απροκάλυπτη σαφήνεια, την ισχύ του κυρίαρχου οικονομισμού και τις υπερεξουσίες των χρηματοπιστωτικών μεγεθών, απέναντι τους. Η τεράστια ένταση με την οποία τίθενται διαρκώς σήμερα τα ερωτήματα περί του "τι σημαίνει να είσαι πολίτης στην σύγχρονη Ευρώπη;" και "τι απέγιναν οι αφετηριακές εξαγγελίες για ελευθερία, ισότητα, αδελφοσύνη;" απαντώνται με όρους πολεμικής στη βάση της περαιτέρω υποβάθμισης των εξουσιών του κράτους και της εκποίησης του δημοσίου χώρου και των κοινών αγαθών με την TTIP. Επιπλέον, οι μετασχηματισμοί αυτοί ολοκληρώνονται με την διείσδυση του δημοσίου στο ποινικό δίκαιο και αντίστροφα και εκφέρονται διττά, αφενός με την απαλοιφή του πολιτικού χαρακτήρα των κοινωνικών συγκρούσεων, που έχει ως αποτέλεσμα την ποινικοποίησή τους και αφετέρου με την εισαγωγή της έννοιας του εχθρού στο ποινικό δίκαιο.

Ο Θουκυδίδης, εξιστορώντας τον Πελοποννησιακό Πόλεμο και τη διαφθορά όλων των όψεων της ζωής που έφερε, λέει πως είχε ως αποτέλεσμα οι λέξεις να καταντήσουν να σημαίνουν το αντίθετο από αυτό που σήμαιναν. Αν αυτή η διορατική διαπίστωση για την κατάρρευση της αθηναϊκής δημοκρατίας μας θυμίζει πολύ την σημασιακή και βαθιά πολιτική κρίση του καιρού μας, όπως την περιγράψαμε και παραπάνω, τότε η πρόσφατη προσφυγική κρίση, που διαταράζει και τις έσχατες βεβαιότητες της ύπαρξης μας, σηματοδοτεί κάτι πολύ περισσότερο από την κρίση ως στιγμή αποσύνθεσης και συντριβής των σημασιών που ύφαιναν τον κοινωνικό ιστό. Η κρίση αυτή είναι παρούσα με την αληθινή έννοια του όρου, ως στιγμή απόφασης και αναπροσαρμογής όλων των ορισμών που μορφοποιούσαν τις παραστάσεις και τις βλέψεις της κοινωνίας, διότι η φιγούρα του πρόσφυγα σημειοδοτεί την ουσιαστικότερη ρήξη με τις αρχές του έθνους κράτους, σπάζοντας την ταύτιση γέννησης και ιθαγένειας.

Η ιστορία είναι ένα πεδίο ανοιχτών κοινωνικών διεργασιών και ριζικά νέων καθορισμών. Το έθνος, ως δημιούργημα ιδιαίτερων κοινωνικο-ιστορικών συνθηκών και συγκρούσεων, επέτρεψε την αφομοίωση ανόμοιων πληθυσμών προσφέροντας την ένταξη των ατόμων σε ένα φαντασιακό συλλογικό σώμα. Αποτέλεσε έναν τεράστιο χώρο παραγωγής ταυτοτήτων, ενοποίησης της διαφοράς και διαμόρφωσης της ομοιομορφίας, καθώς και τη νομιμοποιητική βάση συγκρότησης του νεωτερικού έθνους-κράτους, κάτω από την κυρίαρχη ιδέα της γενικής βούλησης. Αν το έθνος προσέδωσε εκείνο το κοινό δεσμό που συνέδεσε τους διάσπαρτους ψυχισμούς σε ένα σώμα, τότε η γενική βούληση αποτέλεσε την ιδεολογική αφετηρία για την πολιτική έκφραση αυτού του σώματος ως τέτοιο.

Η έννοια του έθνους αποτελεί μέρος μιας ιδεολογίας, καθώς η εθνική ταυτότητα, ως μια ενεργή ταυτότητα, δεν αποτελεί φυσικό νόμο και σε καμία περίπτωση δεν είναι σύμφυτη με την ύπαρξη του κόσμου. Η διαρκής μετατόπιση των κοινωνικών συνόρων προσλαμβάνεται, όμως, μόνο υπό το πρίσμα του έθνους-κράτους, ως τη μόνη φυσική μονάδα ανάλυσης του συλλογικού, ορίζοντας την ιδιότητα και την ταυτότητα του μετανάστη μέσα από νομικές

κατηγοριοποιήσεις, πολιτικές διαχωρισμού, αφομοίωσης και εξαίρεσης. Εν πολλοίς, τα δυτικά κράτη έχουν καθορίσει μέσω της κυρίαρχης αφήγησής τους τη φιγούρα του μετακινούμενου, την προσωρινότητα της κατάστασης του και τη διακεκριμένη του θέση απέναντι στη κυρίαρχη συλλογική ταυτότητα. Η ιστορία του κρατισμού και του πλήρους διαχωρισμού του από την κοινωνία, μας μαρτυρά κατάφωρα και με σαφήνεια τις εξουσιαστικές πολιτικές διαχείρισης, ταξινόμησης και ερμηνείας της μετανάστευσης οι οποίες συγκάλυψαν μέχρι και σήμερα το γεγονός της παγκόσμιας, διαρκούς και πολύπλευρης μετακίνησης ανθρώπων στο χρόνο, της μονιμότητας της παρουσίας τους αλλά και τη φενάκη μιας συμπαγούς και αδιαίρετης ενότητας όσων ανήκουν στην ίδια εθνο-κρατική τάξη και μοιράζονται ένα μυθικό παρελθόν.

Η κίνηση των τεκτονικών πλακών του πολιτικού χάρτη, η διαρκής πλανητική μετατόπιση δηλαδή των κοινωνικών συνόρων που διαθλώνται στη μορφή του έθνους-κράτους, δημιουργούν σήμερα πολλαπλούς κοινωνικούς σεισμούς, παγκόσμια. Η κατάρρευση των μηχανισμών ελέγχου και επιτήρησης των πληθυσμιακών ροών αποτύπωσε την αποτυχία των ιδεολογημάτων της αποτροπής και της εξαίρεσης. Η πρόταση της Ευρώπης για τη δημιουργία "hot spots" στην Τουρκία με την προσφορά ανταλλαγμάτων, τη στιγμή που η Τουρκία θέτει σε κατάσταση πολιορκίας ολόκληρες περιοχές στο εσωτερικό της, η δημιουργία φράχτη στην Ουγγαρία, η θωράκιση των εθνικισμών στο εσωτερικό των κρατών, η προώθηση μια πολιτικής μετεγκατάστασης και οι αρνήσεις συμμετοχής αρκετών κρατών-μελών, ταυτόχρονα με την ολιγοήμερη μονομερή αναστολή της Σένγκεν στη Γερμανία, υποδηλώνουν τεράστιες εσωτερικές αντιφάσεις που βέβαια δεν οδηγούν με καμία αναγκαιότητα, είτε στη μεταβολή της μεταναστευτικής πολιτικής προς ένα καθεστώς περισσότερης "αλληλεγγύης", είτε στην αυταρχικοποίησή της. Είναι αξιοσημείωτο παράλληλα, το γεγονός πως στον κεντρικό ευρωπαϊκό διάλογο εμφανίζονται αιτήματα που συμπυκνώνουν νοήματα, τα οποία έχουν αναδυθεί από τα αντιρατσιστικά κινήματα των τελευταίων δεκαετιών. Το μόνο σίγουρο είναι όμως, πως δεν πρέπει να μεταφράζονται ως ατολμία ή αδυναμία

διαχείρισης αλλά ως αμηχανία απέναντι στην εισβολή της ιστορίας στο πολιτικό φαντασιακό του δύσκαμπτου ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

Με την ισχυροποίηση των εξουσιών του κράτους μετά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο και τα τεράστια προσφυγικά κύματα που αριθμούσαν εκατομμύρια φυγές, δημιουργείται στο διεθνές δίκαιο ο ορισμός του πρόσφυγα και καθιερώνονται διακρατικές συμφωνίες για τη ρύθμιση των προσφυγικών ροών. Με τη λήξη του Β΄ παγκοσμίου πολέμου και τις εκτοπίσεις των ολοκληρωτικών καθεστώτων του μεσοπολέμου, υπήρχαν 30-40 εκατομμύρια πρόσφυγες στην Ευρώπη. Με μαζικές πολιτογραφήσεις αλλά και τον επαναπατρισμό όσων είχαν εκτοπιστεί από τον πόλεμο, το ζήτημα της παγκόσμιας μετακίνησης εισέρχεται στις διενέξεις του Ψυχρού πολέμου. Ωστόσο ο ορισμός του πρόσφυγα, παρά τα αυξημένα ρεύματα που είχε δημιουργήσει η αποαποικιοποίηση, περιορίζεται στο παράδειγμα της ατομικής δίωξης των αντιφρονούντων από τα κομμουνιστικά κράτη στο απόγειο του Μακαρθισμού. Η ροή της μετακίνησης από το 1950 και μετά, καθορίστηκε από διακρατικές συμφωνίες στη βάση των κοινών αγορών εργασίας ή πολιτικών κάλυψης εργατικού δυναμικού στη δύση. Με την πετρελαϊκή κρίση το 1973, μέχρι και την οποία είχαν στρατολογηθεί περί τους 20 εκατομμύρια ξένοι εργάτες υπό το καθεστώς του "φιλοξενούμενου εργάτη", τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη αποφάσισαν να απαγορεύσουν μονομερώς την εισροή εργατών. Η πολιτική αυτή, οι νόμοι που περιόριζαν την παράνομη μετανάστευση και η ραγδαία συνειδητοποίηση της μονιμότητας της μετακίνησης, οδηγεί στην επινόηση του διαχωρισμού πρόσφυγα και μετανάστη χωρίς χαρτιά, που θα καθορίσει έκτοτε και το νομικό καθεστώς των μετακινούμενων.

Η εισβολή της ιστορίας στον κοινωνικό χρόνο με την πρόσφατη παγκόσμια και αδιάκοπη μετακίνηση πληθυσμών, δημιούργησε τις ρωγμές για την ανασκευή όλων των νομικών κατηγοριών που στερέωναν την ευρωπαϊκή θεσμική τάξη. Το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των εισροών αντιστοιχεί με αυτό που το δικαϊκό πλαίσιο ορίζει ως πρόσφυγα, μαζί με την ανικανότητα

συνολικής απορρόφησής τους στην πολιτική μετεγκατάστασης και την αδυναμία ολικής νομικής τους κάλυψης, διαβρώνει το νομικό και εξουσιαστικό διαχωρισμό μεταξύ μετανάστη και πρόσφυγα. Τι είναι άλλωστε όσοι εκτοπίζονται λόγω επισιτιστικών και περιβαλλοντικών κρίσεων ή όσοι πέφτουν θύματα trafficking ή διώκονται πολιτικά και θρησκευτικά κατά τη διαδρομή τους; Η μεγαλύτερη μετανάστευση που γνωρίσαμε από το Β'ΠΠ διεξάγεται σήμερα και κυοφορεί μια νέα πολιτική συνθήκη και όχι ένα πρόβλημα προς επίλυση.

Ο Καρλ Σμιτ, σε μια από τις πιο ευρέως διαδεδομένες δηλώσεις του, αποφαινόταν πως "κυρίαρχος είναι αυτός που αποφασίζει για την κατάσταση εξαίρεσης", αποδεχόμενος τη παλιά ρωμαϊκή ρήση πως ο "ηγεμών δεν υπόκειται σε νόμους". Η συνάφεια των παραπάνω διατυπώσεων εντοπίζεται στο γεγονός πως ο κυρίαρχος βρίσκεται έξω από την ισχύουσα δικαϊκή τάξη, έχοντας τη δυνατότητα να εξαιρεί τον εαυτό του από αυτήν και ωστόσο να ανήκει σε αυτήν, καθώς είναι αρμόδιος για τη λήψη της απόφασης. Αντίστοιχα το αντικείμενο της κυριαρχίας, η ανθρώπινη ζωή, δεν βρίσκεται εντός ή εκτός αλλά πάντα ενώπιον του νόμου καθώς η σχέση του με αυτόν εξαρτάται από την κυριαρχική απόφαση για την ανά περίπτωση συμπερίληψή του ή όχι στην έννομη τάξη. Η ύπαρξη αυτού του "εκτός" είναι καταλυτική για την ανθρώπινη ύπαρξη διότι αποκαλύπτει τα όρια μεταξύ φίλου και εχθρού, καθώς και τα άορα σημεία επαφής και χωρισμού τους αλλά ακόμα περισσότερο σηματοδοτεί πως η παραπάνω οριοθέτηση είναι καταφανώς ζήτημα πολιτικής απόφασης. Χωρίς να σκιαγραφούμε φαντάσματα μιας παντοδύναμης και απόλυτης εξουσίας, η επισήμανση πως ο Σμιτ γνώριζε πολύ καλά τι εννοούσε όταν ισχυριζόταν πως η "κατάσταση εκτάκτου ανάγκης φανερώνει καλύτερα από οτιδήποτε άλλο την ουσία της κρατικής εξουσίας", μας εμπεδώνει πως η κατάσταση εξαίρεσης και η έννοια του εχθρού αποτελούν στοιχεία συμφυή με την κρατική οντότητα, στοιχεία τα οποία καθόρισαν το περιεχόμενο και τις εκφορές του κρατικού λόγου, όπως τον γνωρίσαμε μέχρι τώρα.

Οι νέες θεσμίσεις που διαγράφονται τα τελευταία χρόνια, αν και

διατηρούν αυτά τα στοιχεία από το παρελθόν, εκπίπτουν σε μια άνευ προηγουμένου εξουσιαστική διαχείριση χωρίς να μπορούν να νομιμοποιηθούν ούτε φυσικά, ούτε ιστορικά, ούτε θεϊκά. Οι ναζί μιλούσαν για νόμους της φύσης ενώ οι μπολσεβίκοι για νόμους της ιστορίας. Σήμερα η κυριαρχία αδυνατώντας να παράξει θετικό ιδεολογικό πρόσημο, και μια υπεριστορική αφήγηση, έχει διαλύσει κάθε συναίνεση και έχει οδηγηθεί σε μια ωμή κρατική κυριαρχία και μια ψυχρή και αναποτελεσματική κυβερνησιμότητα. Η Μεσόγειος παράγεται πλέον, ως σημαίνον του θανάτου και ως κυρίαρχος τόπος μετατροπής της βιοπολιτικής σε θανατοπολιτική. Η επιλογή διατήρησης του φράχτη στον Έβρο, επεκτείνοντας τη λογική του ρεαλισμού και της διαχείρισης στο ζήτημα των πληθυσμιακών ροών, καταργεί τη μόνη λογική δίοδο εισόδου με συνέπεια να μεγεθύνονται τα θύματα καθημερινά. Η αποτροπή των μαζικών θανάτων στο "σταυροδρόμι των πολιτισμών" μπορεί να περάσει μόνο μέσα από την αποστρατικοποίηση των συνόρων και το άνοιγμα του Έβρου. Στο πνεύμα αυτό, η "Πρωτοβουλία Αθήνας ενάντια στο φράχτη του Έβρου" καλεί σε διαδήλωση στο φράχτη, στις 31 Οκτώβρη.

Ο Σαίξπηρ με τη γλώσσα του Μάκβεθ, άνοιξε το παράθυρο στο απροσμέτρητο βάθος της ανθρώπινης δημιουργικότητας λέγοντας πως "είμαστε όλοι ηθοποιοί που χειρονομούμε πάνω σε μια παράλογη σκηνή". Η σκηνή αυτή συντρίβεται κάτω από τα πόδια μας, ενώ ο σχηματισμός νέων καθορισμών δεσπόζει αναπόφευκτος και ανήκει συνολικά στην κοινωνία. Η ανάθεση δημιουργεί όρους παθητικότητας και απάθειας τη στιγμή που σήμερα ριζώνουν θεσμοί άμεσης δημοκρατίας, με την ενεργό και άμεση συμμετοχή των προσφύγων. Η Κατάληψη Στέγης Προσφύγων στην οδό Νοταρά 26, ενσαρκώνει αυτές τις σημασίες και πραγματώνει νέα προτάγματα, μέσα από την καθημερινή συλλογική πολιτική πράξη. Τα ρεύματα αλληλεγγύης διευρύνονται και διαχέονται στα αυλάκια του κοινωνικού φαντασιακού. Το ταξίδι προς την ελευθερία έχει πολλές διαδρομές και εμείς ως είμαστε μέσα στο τρένο της μεγάλης φυγής.

Συνέντευξη Οουβίνια: Δεν είναι οι πολιτικές οργανώσεις αυτές που θα κάνουν την επανάσταση αλλά οι λαοί

• Συνέντευξη/μετάφραση: Θοδωρής Καρυώτης

Ο αργεντινός Ερνάν Οουβίνια είναι μέλος του Λαϊκού Κινήματος "Η Αξιοπρέπεια" (Movimiento Popular La Dignidad), μιας οργάνωσης που αγωνίζεται για την πολιτική και οικονομική αυτονομία και για την υπέρβαση του καπιταλισμού μέσα από τη λαϊκή πρωτοβουλία και αυτοδιάθεση.

Β: Στην Ευρώπη, το αργεντίνικο λαϊκό κίνημα έγινε γνωστό στο πλαίσιο της κρίσης του 2001, όταν ο λαός απάντησε στη νεοφιλελεύθερη επέλαση με οδοφράγματα, καταλήψεις εργοστασίων, ισχυρές πορείες διαμαρτυρίας, αλλά και με την εξάπλωση της οριζόντιας οργάνωσης στις γειτονιές. 14 χρόνια αργότερα, ποια είναι η παρακαταθήκη που έχει αφήσει το 2001 και πώς έχει εξελιχθεί το κίνημα από τότε;

Ερνάν Οουβίνια: Η λαϊκή εξέγερση του 2001 ήταν ένα ορόσημο. Η δική μας οργάνωση δεν δημιουργήθηκε το 2001, αλλά προϋπήρχε, ωστόσο το 2001 ήταν μια κρίσιμη καμπή, γιατί τότε αναδύθηκαν νέοι τρόποι πολιτικής δράσης, νέες οργανώσεις, νέα κινήματα, νέα υποκείμενα. Μεταξύ αυτών, προφανώς, τα ανακτημένα εργοστάσια, διάφορα τοπικά κινήματα, συνελεύσεις γειτονιάς, ιθαγενικές και αγροτικές οργανώσεις, οργανώσεις λαϊκής εκπαίδευσης, λαϊκής καλλιτεχνικής δημιουργίας: όλες αυτές είναι διαφορετικές εκφάνσεις μιας νέας αριστεράς της οποίας αισθανόμαστε μέρος, και την οποία στηρίζουμε.

Ενώ αρχικά τα κινήματα των πικετέρος είχαν μια ισχυρή εδαφική βάση, επικεντρωμένη στην οικοδόμηση της λαϊκής εξουσίας στις περιφέρειες των μεγάλων πόλεων, σταδιακά αρχίσαμε να διατυπώνουμε ένα ολοκληρωμένο πολιτικό σχέδιο, δηλαδή να προχωράμε πιο περά από τα επιμέρους αιτήματα των αγώνων. Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι το 2003, με την άνοδο του Νέστορ Κίρσονερ στην εξουσία, παρατηρείται μία σταδιακή οικονομική ανάκαμψη και έτσι το πρόβλημα της ανεργίας σταματάει πλέον να αποτελεί κεντρικό άξονα των αγώνων. Εμείς αρχίσαμε να δημιουργούμε χώρους που αποκαλούμε «προεικονιστικούς»: κοινοτικά συσσίτια, παραγωγικά εγχειρήματα, χώρους εκπαίδευσης, λαϊκά αυτοδιαχειριζόμενα σχολεία για νέους και ενήλικες στηριγμένα στην απελευθερωτική παιδαγωγική, κοινοτικούς λαχανόκηπους, ένα τηλεοπτικό σταθμό, δύο κοινοτικά ραδιόφωνα, κοινοτικά κέντρα υγείας στις γειτονιές, εργατικούς συνεταιρισμούς, κέντρα θεραπείας για την κατάχρηση ουσιών, κέντρα ημέρας για παιδιά.

Η προεικόνιση αποτελεί για εμάς τη ραχοκοκαλιά του επαναστατικού προτάγματος. Η παραδοσιακή αριστερά πάντα πρότεινε το αντίστροφο: πρώτα να καταλάβουμε την εξουσία και στη συνέχεια να προσπαθήσουμε να μετασχηματίσουμε τις κοινωνικές σχέσεις, την καθημερινή ζωή. Αυτό που προτείνουμε εμείς είναι η αντίστροφη πορεία: να ξεκινήσουμε την οικοδόμηση αυτών των νέων κοινωνικών σχέσεων στο παρόν, στην καθημερινότητα, σε όλες τις πτυχές της ζωής μας. Και αυτό αποτελεί πρόκληση, γιατί στην αργεντίνικη πραγματικότητα η αγορά και το κράτος έχουν πολύ έντονη παρουσία, και έτσι η οικοδόμηση της αυτονομίας, η οποία είναι άλλος ένας κεντρικός άξονας της οργάνωσής μας, είναι μια αντιφατική διαδικασία.

Β: Η οικοδόμηση της πολιτικής αυτονομίας συνεπάγεται σαφώς τη σταδιακή κατάκτηση μιας κάποιας υλικής αυτονομίας. Ποια θέση έχουν τα κινηματικά παραγωγικά εγχειρήματα στο δικό σας όραμα αυτονομίας;

Πιστεύω ότι η εξασφάλιση της οικονομικής αυτονομίας είναι σήμερα μια από τις αδυναμίες των κινήματων. Είναι σημαντικό να

δημιουργήσουμε γέφυρες με τις αγροτικές περιοχές, γιατί οι πόλεις δεν είναι αυτοσυντηρούμενες. Ως εκ τούτου, η διατροφική κυριαρχία είναι μια πρόκληση που πρέπει να προσεγγίσουμε μέσα από το διάλογο και την αμοιβαία μάθηση με τις ιθαγενείς κοινότητες και με το αγροτικό κίνημα. Η διατροφική κυριαρχία δεν πρέπει να θεωρηθεί απλά ως ένα πρόταγμα των ιθαγενών κοινοτήτων, αλλά και ως εναλλακτική πρόταση ενάντια στον καπιταλισμό, που επιδιώκει να δημιουργήσει αυτονομία στο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Νομίζω ότι αυτό είναι ένα από τα πιο αδύναμα σημεία μας σε όλη την Αμερικάνικη ήπειρο.

Αυτήν τη στιγμή προσπαθούμε να προωθήσουμε κάποια αυτοδιαχειριζόμενα εγχειρήματα που θα μας επιτρέψουν να κατακτήσουμε μια σχετική οικονομική αυτονομία: ένα συνεταιρισμό γραφικών τεχνών, μια εφημερίδα ευρείας κυκλοφορίας, εργατικούς συνεταιρισμούς, συνεταιριστικά καφενεία, μια εταιρεία διανομής πόσιμου νερού. Σε αυτό το πεδίο, προσπαθούμε να αντλήσουμε έμπνευση από την εμπειρία της Βενεζουέλας: αντιμετωπίζουμε αυτά τα εγχειρήματα όχι ως συνεταιρισμούς αλλά ως επιχειρήσεις κοινωνικής ή κοινοτικής διαχείρισης. Αυτό σημαίνει ότι το κέρδος που παράγεται, το πλεόνασμα, δεν ανήκει στα μέλη του συνεταιρισμού, αλλά επανεπενδύεται στην κοινότητα. Για παράδειγμα, για τη χρηματοδότηση κοινωφελών έργων στη γειτονιά, για τη δημιουργία νέων συνεργατικών επιχειρήσεων ή για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας του ίδιου του κινήματος.

Β: Κατάφεραν αυτά τα πειράματα προεικόνισης και αυτονομίας να διαμορφώσουν μια ενιαία πρόταση για το συνολικό κοινωνικό μετασχηματισμό; Υπήρξαν χώροι συντονισμού και σύγκλισης μεταξύ των κινήματων;

Ένα από τα μειονεκτήματα, σε αυτό το πλαίσιο, είναι η έντονη πολυδιάσπαση της αριστεράς. Δυστυχώς, δεν μπορέσαμε αυτό το διάστημα να δικτυωθούμε αποτελεσματικά, έτσι επήλθε μια ανασυγκρότηση της ηγεμονίας των κυρίαρχων τάξεων, παρόλη τη βαθιά απαξίωση των αστικών θεσμών την περίοδο μετά το 2001.

Σήμερα, εκκρεμεί ακόμα η δημιουργία φορέων που από τη μία πλευρά να σέβονται τις διαφορετικές ταυτότητες, παραδόσεις, διαδρομές και οργανωτικές δομές των κινημάτων, αλλά από την άλλη να επιτρέπουν ένα μεγάλο βαθμό συνάρθρωσης και σύμπλευσης. Και αυτή είναι η πρόκληση που αντιμετωπίζουμε σήμερα εμείς, αλλά και πολλές άλλες οργανώσεις.

Στο πεδίο της επισφαλούς εργασίας, είμαστε μέλος της *Συνομοσπονδίας Εργαζομένων της Λαϊκής Οικονομίας* (Confederación de Trabajadores de la Economía Popular), ενός πλουραλιστικού και πολυσυλλεκτικού φορέα. Εμπλέκονται οι *cartoneros* (συλλογείς ανακυκλώσιμων υλικών), πλανόδιοι μικροπωλητές, εργατικοί συνεταιρισμοί, ανακτημένες επιχειρήσεις, κάτω από ένα κοινό πλαίσιο, που είναι ο αγώνας για την καταπολέμηση της εργασιακής επισφάλειας και την υπεράσπιση των διαφόρων μορφών λαϊκής οικονομίας.

Από την άλλη πλευρά, συνδιοργανώνουμε την *Πανεθνική Συνέλευση για τη Γη και την Κατοικία* (Encuentro Nacional por la Tierra y la Vivienda), μια δικτύωση οργανώσεων από όλη τη χώρα που απαιτούν στέγη, γη και εργασία, τρία αιτήματα που εμείς θεωρούμε κεντρικά. Επίσης, ένα άλλο δίκτυο στο οποίο συμμετέχουμε είναι το *Ανεξάρτητη Κίνηση Κατοίκων των Παραγκουπόλεων* (Corriente Villera Independiente), η οποία επιδιώκει να δικτυώσει τους κατοίκους όλων των παραγκουπόλεων της πόλης του Μπουένος Άιρες. Το σύνθημά της είναι «ο λαός διατάζει, η κυβέρνηση υπακούει», δανειζόμαστε έτσι, το σύνθημα των Ζαπατίστας. Πιστεύουμε στον πρωταγωνιστικό ρόλο του ίδιου του λαού σε ότι αφορά την οργάνωση και τον σχεδιασμό στις γειτονιές μας. Αυτοί είναι μερικοί από τους χώρους δικτύωσης, υπάρχουν και πολλοί άλλοι.

Όπως η πολυδιάσπαση αποτελεί πρόβλημα, άλλο ένα πρόβλημα είναι η αποσπασματικότητα. Δηλαδή, υπάρχουν χώροι δικτύωσης γύρω από την επισφαλή εργασία, τη στέγαση, το περιβάλλον, την εκπαίδευση, ωστόσο αυτό που λείπει είναι ένας χώρος που να τέμνει όλους του επιμέρους αγώνες, που να έχει ένα συνολικό σχέδιο πολιτικού μετασχηματισμού, που να μπορεί να προτάξει

μια «πολιτισμική» εναλλακτική σε όλα τα πεδία. Εμείς συνειδητοποιούμε ότι δεν είναι οι πολιτικές οργανώσεις αυτές που θα κάνουν την επανάσταση αλλά οι λαοί· ως εκ τούτου, θα πρέπει να σκεφτούμε τη λαϊκή εξουσία ως επαναστατική δύναμη.

Σε αυτό το σημείο βρισκόμαστε σε μια δυναμική ομοσπονδοποίησης του κινήματος, σε μια διαδικασία συνάρθρωσης με πολλές άλλες οργανώσεις, τοπικές, ιθαγενικές, ανέργων, κτλ., οι οποίες συναποτελούν την πανεθνική οργάνωση *Ενωμένος Λαός* (Pueblo Unido). Η ποικιλομορφία αυτή έχει συμβάλει πολύ στην ανάπτυξη της οργάνωσης μας, έχει βοηθήσει να αντιληφθούμε τους εαυτούς ως μέρος ενός ευρύτερου συνόλου και να εγκαταλείψουμε την ενδογαμική, αυτοαναφορική ή πρωτοποριακή λογική που χαρακτηρίζει συχνά την παραδοσιακή αριστερά.

Η παρούσα συγκυρία είναι αρκετά περίπλοκη, γιατί συνειδητοποιούμε ότι κλείνει σιγά – σιγά ο κύκλος του *κίρσνερισμού*, μετά από περισσότερο από μια δεκαετία κυβερνήσεων του Νέστορ Κίρσνερ και μετέπειτα της Κριστίνα Φερνάντες. Αυτό που έπεται είναι υψηλότερα επίπεδα καταστολής, ποινικοποίηση της διαμαρτυρίας, νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις και απόπειρες αναστροφής των ελάχιστων λαϊκών κατακτήσεων της εποχής μετά το 2001.

Β: Θα ήθελα να επεκταθούμε λίγο στο θέμα αυτό, αφού το 2015 είναι έτος εκλογών για την Αργεντινή. Με ενδιαφέρει πολύ η σχέση που έχετε, ως κινήματα με προοπτική αυτονομίας και λαϊκής εξουσίας, με το κράτος. Πολλά έχουν γραφτεί σχετικά με την επιρροή του κίρσνερισμού στη δυναμική του λαϊκού κινήματος: ορισμένα τμήματα του κινήματος ενσωματώθηκαν στον κίρσνερισμό μετά το 2003, και πιθανόν οδηγήθηκαν στη διάλυση λόγω αυτού. Πώς είναι σήμερα η κατάσταση;

Νομίζω ότι, συνήθως, δεν είναι σωστό να μιλάμε για ενσωμάτωση, διότι η ενσωμάτωση συνεπάγεται μια μόνο κατεύθυνση, δηλαδή το κράτος απλώς ενσωματώνει ένα κίνημα, μια οργάνωση. Ωστόσο στην πράξη, υπάρχει μια δυναμική σχέση και συχνά οι οργανώσεις εντάσσονται στον κίρσνερισμό με δική τους πρωτοβουλία. Αυτό

μπορεί να οφείλεται στην αναδιάρθρωση της αστικής ηγεμονίας, τη χορήγηση ορισμένων παροχών ή την αναζωπύρωση μιας λαϊκιστικής ιδεολογίας που προτάσσει ότι μέσα από το Κράτος μπορούμε να προωθήσουμε τον κοινωνικό μετασχηματισμό, ακόμη και τη ρήξη με το νεοφιλελευθερισμό. Η πραγματικότητα είναι ότι σήμερα υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα στην Αργεντινή, γιατί όλες οι εκλογικές εναλλακτικές βρίσκονται στα δεξιά σε σχέση με τον κίρνερισμό. Και σε αυτή τη νέα φάση θα είναι απαραίτητη η ενίσχυση του συντονισμού με άλλες οργανώσεις, η ενότητα, η σύμπλευση και η αντίσταση. Συνειδητοποιούμε ότι μπαίνουμε σε μια περίοδο μεγαλύτερης αντίστασης, η οποία δεν συνεπάγεται απαραίτητα την αναδίπλωση του κινήματος, δεν συνεπάγεται την υποχώρηση αλλά την όξυνση του ανταγωνισμού, και σε αυτό το πεδίο η σχέση μας με το κράτος είναι αρκετά αντιφατική.

Β: Όπως ανέφερες ήδη, σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις οικοδόμησης της αυτονομίας στη Λατινική Αμερική, που σχετίζονται περισσότερο με τους αγροτικούς και ιθαγενικούς αγώνες, τα κινήματα στην Αργεντινή αναπτύσσονται σε ένα αστικό περιβάλλον, όπου το κράτος έχει πολύ ισχυρή συμβολική και φυσική παρουσία. Πώς προσεγγίζετε αυτή την αντίφαση; Πώς μπορούμε να οικοδομούμε στο περιθώριο του κράτους, τη στιγμή που είμαστε περιστοιχισμένοι από κρατιστικές σχέσεις και λογικές;

Εγώ μπορεί να σου πω ότι είμαστε αυτόνομοι, αλλά η πραγματικότητα είναι ότι πολλοί πόροι για τη διεκπεραίωση των σχεδίων και των πρωτοβουλιών μας, προέρχονται από το κράτος. Φυσικά όχι μέσω ελεημοσύνης, αλλά μέσα από αγώνες στηριγμένους στην άμεση δράση, στις πικετοφορίες, στις καταλήψεις κτιρίων, στις διαδηλώσεις, δηλαδή σε μια δυναμική ανταγωνισμού με το κράτος. Εμείς πάντα λέμε ότι αυτούς τους πόρους τους αποσπούμε από το κράτος. Για να δώσω ένα παράδειγμα: τα δικά μας λαϊκά αυτοδιαχειριζόμενα σχολεία απονέμουν ένα επίσημο απολυτήριο, ένα χαρτί ισοδύναμο με αυτό των δημόσιων σχολείων. Η διαφορά είναι ότι αυτά τα σχολεία τα δημιουργήσαμε χωρίς να ζητήσουμε

άδεια από το κράτος, χωρίς ιεραρχικές ή γραφειοκρατικές δομές.

Λειτουργούν μέσω μιας συνέλευσης όπου συμμετέχουν, ως ίσος προς ίσο, μαθητές, εκπαιδευτικοί, ακόμα και η ευρύτερη κοινότητα. Έπειτα, βγήκαμε στους δρόμους για να απαιτήσουμε από το κράτος να μας επιτρέψει να παρέχουμε απολυτήρια ισοδύναμα με ένα δημόσιο σχολείο, χωρίς όμως να έχουμε ένα πρόγραμμα σπουδών ίδιο με του κρατικού σχολείου. Το γεγονός ότι σήμερα μπορούμε να δίνουμε αυτό το απολυτήριο ήταν το αποτέλεσμα καταλήψεων, διαδηλώσεων, πικετοφοριών, απεργιών πείνας, λαϊκής πίεσης. Το ίδιο ισχύει και για άλλους πόρους.

Αυτονομία δεν σημαίνει απουσία σχέσης με το κράτος, η αυτονομία συνεπάγεται μια κλίση προς την αυτοδιάθεση όσον αφορά τη διαχείριση των πόρων, την δημοκρατική λήψη αποφάσεων στηριγμένη στην οριζοντιότητα, τόσο ως σημείο εκκίνησης, όσο και ως οργανωτικό ορίζοντα. Η σχέση μας με το κράτος είναι αντιφατική, με την έννοια ότι το κράτος είναι παρόν στην καθημερινή ζωή, δεν είναι ένας εξωγενής παράγοντας με αμελητέα επίδραση στις προσπάθειές μας να οικοδομήσουμε τη λαϊκή εξουσία και την αυτονομία. Για παράδειγμα, έχουμε πολλούς συντρόφους που εργάζονται για το κράτος, είναι εκπαιδευτικοί, είναι δημόσιοι υπάλληλοι, νοσηλευτές, γιατροί. Αντιλαμβανόμαστε ότι ποτέ δεν υπάρχει σχέση πλήρους εξωγένειας προς το κράτος, ωστόσο αυτό δεν είναι μια ιδεολογική θέση, αλλά μια συνθήκη εκ των πραγμάτων. Αυτό που υπάρχει πραγματικά είναι μια διάθεση να υπερβούμε το κράτος ως μορφή κυριαρχίας, ως μορφή ιεράρχησης των σχέσεων, ως γραφειοκρατικό μηχανισμό αποκομμένο από τα λαϊκά στρώματα. Δηλαδή δεν αντιλαμβανόμαστε το κράτος ως μηχανισμό, αλλά ως σχέση. Επιχειρούμε λοιπόν να οικοδομήσουμε εγχειρήματα που να προεικονίζουν αυτή τη νέα κοινωνία όπου οι ανθρώπινες σχέσεις δεν είναι κρατικοποιημένες. Όπου δηλαδή δεν υπάρχουν διαταγές από τη μία πλευρά και υπακοή από την άλλη, δεν υπάρχουν κυβερνώντες και κυβερνώμενοι, δεν υπάρχουν εκπαιδευτικοί από τη μία πλευρά και εκπαιδευόμενοι από την άλλη. Όπου μπορούμε, για παράδειγμα, να υπερβούμε το κυρίαρχο ιατρικό μοντέλο, αυτό των ιδιωτικών

νοσοκομείων, αλλά και των κρατικών.

Και σε αυτό το πεδίο, η πρόκληση είναι πώς, από τη μια πλευρά, να πάρουμε σταδιακά αποστάσεις από το κράτος, αλλά και, από την άλλη, να συνειδητοποιήσουμε την ανάγκη να δοθεί μια μάχη στο εσωτερικό του κράτους. Προφανώς κατανοούμε ότι το κράτος δεν είναι ουδέτερο έδαφος, η λειτουργία του είναι καπιταλιστική, ωστόσο μπορούν επίσης να δημιουργηθούν ρωγμές, χαραμάδες, μέσω των οποίων να ενισχυθεί η λαϊκή εξουσία. Είναι σαφές ότι η λαϊκή εξουσία δεν θα οικοδομηθεί μέσω του κράτους, αλλά θα πρέπει να οικοδομηθεί σε όλες τις πτυχές της καθημερινής μας ζωής, ως εκ τούτου θα πρέπει να αποσυναρμολογήσουμε, να αποδομήσουμε, να αναιρέσουμε το καπιταλιστικό κράτος.

Ωστόσο, το ίδιο το κράτος είναι επίσης ένα διαμφισβητούμενο πεδίο. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στη Βενεζουέλα. Βρίσκω ενδιαφέρον αυτό το όραμα υπέρβασης του αστικού, αντιπροσωπευτικού κράτους, και τη δυναμική αντικατάστασής του από ένα «κράτος των κομμούνων». Πιστεύω ότι η δυναμική των κοινοτικών συμβουλίων και των κομμούνων της Βενεζουέλας έχει μια μακρά ιστορία στην Αμερική μας. Πολλές από τις παραδόσεις αγώνων του εικοστού αιώνα ανακτούν αυτή τη μορφή λήψης αποφάσεων και τον τρόπο ζωής των ιθαγενών πληθυσμών, η οποία περιστρέφεται γύρω από την κοινότητα. Όταν εμείς μιλάμε για αυτοδιοίκηση, προτείνουμε τη δημιουργία κοινοτικών μορφών αυτοοργάνωσης ως εναλλακτική προς τις μορφές του αστικού κράτους.

Β: Η Αργεντινή έχει κάποια ομοιότητα με τη Νότια Ευρώπη, καθώς η νεοφιλελεύθερη μεταρρύθμιση και η συνακόλουθη λαϊκή αντίδραση που βιώνουμε τώρα έλαβαν χώρα στην Αργεντινή μια δεκαετία πιο πριν. Και στις δύο περιπτώσεις, υπήρξε μια έκρηξη της λαϊκής δημιουργικότητας, της οικοδόμησης από τα κάτω, σε ένα πλαίσιο πλήρους απονομιμοποίησης των θεσμών. Ωστόσο, βρισκόμαστε τώρα σε μια νέα φάση, όπου υπάρχει μια έντονη αποκινητοποίηση, η οποία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην κόπωση του αγωνιζόμενου λαού και στην κρατική καταστολή, αλλά και

στην εμφάνιση εκλογικών δυνάμεων και κυβερνήσεων που παρουσιάζονται ως υπερασπιστές των λαϊκών συμφερόντων, βάζοντας έτσι τέλος στην κρίση νομιμοποίησης της αστικής δημοκρατίας.

Υπάρχουν δύο αξιοσημείωτες πολιτικές διαδικασίες που έχουν φτάσει μέχρι την εξουσία, μια στην Ισπανία με τους λαϊκούς δημοτικούς συνδυασμούς που ελέγχουν κάποιους από τους μεγαλύτερους δήμους της χώρας, και η δεύτερη στην Ελλάδα όπου ο ΣΥΡΙΖΑ, φτάνοντας στην κυβέρνηση, διεξήγαγε μια ειλικρινή αλλά αποτυχημένη προσπάθεια να αναστρέψει τους όρους της νεοφιλελεύθερης λιτότητας. Υπάρχει, επίσης, η εκλογική δύναμη του Podemos που συνεχίζει να αξιώνει την νίκη στις ισπανικές γενικές εκλογές του Νοεμβρίου. Τα κοινωνικά κινήματα είδαν κάποια από τα αιτήματά τους να συμπεριλαμβάνονται στα μεταρρυθμιστικά προγράμματα αυτών των κομμάτων, και πολλά από αυτά είδαν στη θεσμική οδό μια πιθανή διέξοδο. Έτσι, βιώνουμε μια νέα δυναμική όπου πολλά κινήματα μπαίνουν στον πειρασμό να στηρίξουν ή ακόμα και να ενταχτούν σε αυτές τις πολιτικές διεργασίες, ενώ άλλα αγωνίζονται για να διατηρήσουν την αυτονομία δράσης και σκέψης. Τι μπορεί να μας προσφέρει η εμπειρία της Αργεντινής σε αυτό το πεδίο;

Κατ'αρχάς, πιστεύω ότι εμείς, η νέα αριστερά, που έχει ως ορίζοντα την αυτονομία και τη λαϊκή εξουσία, μερικές φορές πέφτουμε σε μια παγίδα, σε ένα παράδοξο. Πιστεύουμε ότι οποιαδήποτε συγκυρία συνεπάγεται αναπόφευκτα μια συνεχή βελτίωση του συσχετισμού δυνάμεων υπέρ του λαϊκού κινήματος. Φυσικά, υπάρχουν περιπτώσεις όπου μια οξεία κρίση συντελεί στην κινητοποίηση και στην παρουσία του λαού στους δρόμους. Ωστόσο, τα λαϊκά στρώματα, οι υποτελείς τάξεις, όπως και να τις αποκαλέσουμε, δεν μπορούν να είναι κινητοποιημένα 24 ώρες το εικοσιτετράωρο, για ένα ολόκληρο χρόνο ή για πολλά συνεχόμενα χρόνια. Συχνά υποφέρουν από εξάντληση, αναδιπλώνονται, συντελείται έτσι αυτή η επιστροφή στην ομαλότητα που ανέφερες, η ανασυγκρότηση της αστικής ηγεμονίας.

Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι υπάρχουν κύκλοι προέλασης

και αναδίπλωσης, υποχώρησης, αναδιάρθρωσης. Στην Αργεντινή αυτό συνέβη με τις συνελεύσεις γειτονιάς. Υπήρξαν κάποια χρόνια εξάπλωσης και μεγάλης δυναμικής του κινήματος των συνελεύσεων, αλλά στη συνέχεια υπέστη μια αναδίπλωση και σήμερα υπάρχουν πολύ λίγες συνελεύσεις. Γι' αυτό δεν πρέπει να είμαστε δογματικοί, πρέπει να καταλάβουμε ότι οι συνθήκες κρίσης δεν οδηγούν αναπόφευκτα σε μια νίκη, πρέπει να δεχθούμε ότι διάφοροι παράγοντες συντελούν στο να εμφανίζονται ξαφνικά ως κεντρικές επιλογές του κινήματος κάποιες λύσεις που σε στιγμές οξείας κρίσης δεν ήταν προτιμητέες για τους αγωνιστές. Για παράδειγμα τα πολιτικά κόμματα.

Β: Υπάρχουν τέτοιες διαδικασίες στην Αργεντινή, υπάρχουν διεργασίες όπου τα κοινωνικά κινήματα προσπαθούν να αρθρώσουν κάποια θεσμική απάντηση, να συμμετάσχουν στις εκλογές;

Βεβαίως, στην Αργεντινή μετά το 2003, και ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, πολλά κινήματα που αγωνίζονταν από μια αυτόνομη οπτική έχουν δημιουργήσει τα δικά τους πολιτικά κόμματα. Συνήθως τα ονομάζουν «εργαλεία». Εργαλεία με την έννοια ότι το πολιτικό κόμμα δεν είναι το επίκεντρο του αγώνα και της οργανωτικής διάρθρωσης του κινήματος. Πρόκειται για μια αντιστροφή της δυναμικής των παραδοσιακών κομμάτων. Ενώ τα παραδοσιακά αριστερά κόμματα εργαλειοποιούσαν τα κινήματα, τώρα είναι τα κινήματα αυτά που εργαλειοποιούν το κόμμα. Δυστυχώς, όμως, υπήρξαν αρκετές συγκρούσεις στο εσωτερικό της νέας αριστεράς, οι οποίες είχαν να κάνουν με την ανάγκη για θεσμική αναμέτρηση, και νομίζω ότι αυτό έκανε μεγάλη ζημιά. Δηλαδή, η θεσμική αναμέτρηση στο εκλογικό επίπεδο, σημαίνει ότι οργανώσεις που έδιναν έμφαση στην οικοδόμηση της λαϊκής εξουσίας, στην κριτική των παραδοσιακών μορφών, όπως το κόμμα και το συνδικάτο, προσέλαβαν παράλογα κομματικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι κομμάτι του παλιού που δεν έχει πεθάνει ακόμα, και όχι σπέρματα του νέου που θα πρέπει να γεννηθεί.

Ο στρατηγικός σκοπός πρέπει να παραμείνει η οικοδόμηση της λαϊκής εξουσίας, και η λαϊκή εξουσία δεν οικοδομείται μέσα από

τους κρατικούς θεσμούς, οικοδομείται έξωθεν, ή τουλάχιστον μέσα από τον ανταγωνισμό, την αντιπαράθεση, την επέκταση του δημόσιου πέρα από το κρατικό, μέσα από την εκπόνηση και την πραγματοποίηση νέων εγχειρημάτων, από μια κοινοτική οπτική, που θα αποτελέσουν το σπέρμα του σοσιαλισμού. Θα έλεγα ότι ο κίνδυνος, στην περίπτωση της Ευρώπης, είναι να προκριθεί ως στρατηγικός χώρος αντιπαράθεσης το κράτος, η δημιουργία ενός πολιτικού κόμματος που να μπορεί να θέσει υποψηφιότητα στις εκλογές, που να μπορεί να φτάσει στην εξουσία, όπως στη Βενεζουέλα ή τη Βολιβία, και έτσι να ξεχαστεί ο στρατηγικός ορίζοντας της ρήξης με την κυρίαρχη τάξη, η οποία πρέπει απαραίτητα να περιλαμβάνει και μια ρήξη με το κράτος.

Η οικοδόμηση της αυτονομίας απαιτεί να μην θέσουμε ως θεμελιώδη στρατηγική, την αντιπαράθεση εντός του κράτους, αν και θα πρέπει να την λάβουμε υπόψη. Ανάλογα με το πλαίσιο, με την περίπτωση, ανάλογα με το συσχετισμό δυνάμεων, με την ιδιαιτερότητα της κάθε περιοχής, ίσως θα πρέπει να αναμετρηθούμε εκλογικά σε κάποιες περιπτώσεις, ωστόσο πάντα ο κεντρικός άξονας θα πρέπει να είναι η δημοκρατική λήψη αποφάσεων, η δυναμική της αντιπαράθεσης και της άμεσης δράσης. Όταν εμείς προτάσσουμε «να διατάζει ο λαός και η κυβέρνηση να υπακούει», προτείνουμε έναν άλλο τρόπο διακυβέρνησης που έχει ελάχιστη ή καμία σχέση με το κράτος. Ως εκ τούτου, ο κίνδυνος θεσμοποίησης των οργανώσεων και των κινημάτων, η πιθανότητα να ενσωματωθούν στον κρατικό μηχανισμό, αυξάνεται στο βαθμό που αυτές οι οργανώσεις και κινήματα συμμετέχουν στο πλέγμα της κρατικής εξουσίας. Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι καμία οργάνωση δεν βγαίνει αλώβητη από αυτή τη συμμετοχή: επηρεάζει την υποκειμενικότητα των αγωνιστών, οι οποίοι αρχίζουν να σκέφτονται με μια κρατιστική λογική, ξεκινούν να αναπτύσσουν δυναμικές διευθυντών και διευθυνόμενων, κυβερνόντων και κυβερνώμενων, λογικές ανάθεσης. Γνωρίζουμε ήδη τι συνεπάγεται η λογική του κράτους.

Παρ' όλα αυτά, πιστεύω ότι πρέπει να ανταποκριθούμε στην πρόκληση και να προσπαθήσουμε να διακρίνουμε, παρόλη την

πολυπλοκότητα του ζητήματος, τι πιθανότητες υπάρχουν να παρέμβουμε και να αναμετρηθούμε και σε αυτό το πεδίο. Οι μορφές παρέμβασης μπορεί να είναι ποικίλες. Πρέπει να έχουμε υπόψη ότι ο δρόμος μας, σαφώς, δεν περνάει από το κράτος, αν και το κράτος είναι ίσως ένα ακόμα πεδίο όπου διεξάγεται η ταξική πάλη.

Σοφιστές: Οι Συκοφαντημένοι Στοχαστές

Γιώργος Ν. Οικονόμου
Δρ Φιλοσοφίας

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο Πλάτων είναι από τους μεγαλύτερους φιλοσόφους όλων των εποχών. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι πρέπει να δεχθούμε ό,τι έχει γράψει χωρίς συζήτηση και κριτική ως μοναδική και ιερή αλήθεια. Αν ήταν έτσι, τότε η φιλοσοφία θα είχε σταματήσει στον Πλάτωνα και δεν θα είχε υπάρξει ο Αριστοτέλης, ο Επίκουρος, οι στωικοί, οι σκεπτικοί ούτε οι φιλόσοφοι των Νέων Χρόνων, οι μετέπειτα και οι σημερινοί. Αυτό που έχει σημασία στο χώρο της φιλοσοφίας είναι τα ερωτήματα, η κριτική, η αμφισβήτηση και η προσπάθεια τεκμηρίωσης των απόψεων με έλλογα επιχειρήματα και νηφάλια σκέψη. Αυτό έχουν κάνει πολλοί όταν μελετούν τόσο τον Πλάτωνα όσο και τους άλλους φιλοσόφους. Η παρούσα κριτική δεν αμφισβητεί την αξία του μεγάλου φιλοσόφου αλλά προσπαθεί να αποκαταστήσει ένα ιστορικό ατόπημα εκ μέρους του Πλάτωνα και να αποδώσει δικαιοσύνη σε μία κατηγορία στοχαστών, γνωστών με το όνομα «σοφιστές».

Το ζήτημα είναι πολύ σημαντικό, διότι ένα από τα πιο αξιοσημείωτα γεγονότα στην ιστορία της σοφιστικής σκέψης

είναι οι επιθέσεις του Πλάτωνα εναντίον της, οι οποίες φθάνουν μέχρι τη συκοφάντηση. Πράγμα που έχουν επισημάνει πολλοί ερευνητές, όπως ο G. Romeyer Dherbey, που σημειώνει ότι η πλατωνική και αριστοτελική παράδοση κατάφερε να δημιουργήσει τους «καταραμένους στοχαστές», ακριβώς όπως υπάρχουν οι καταραμένοι ποιητές. Γράφει χαρακτηριστικώς: «το ίδιο το όνομα του 'σοφιστή', που σημαίνει 'σοφός', αποσπασμένο από την αρχική σημασία του, έγινε συνώνυμο του δασκάλου της ψευδούς γνώσεως, που επιδιώκει την απάτη, χρησιμοποιώντας προς τούτο ευρέως τον παραλογισμό». [1]

Ο Θ. Βέικος σημειώνει: «Είναι χαρακτηριστικό ότι η πιο γνωστή και πιο διαδεδομένη εικόνα των σοφιστών οφείλεται στη μαρτυρία των εχθρών τους, του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Έτσι, δεν είναι παράξενο που η εικόνα των σοφιστών παρουσιάστηκε αλλοιωμένη, παραποιημένη και κακογραμμένη. Αν ο Πλάτων, ιδιαίτερα, που ήταν σφοδρός πολέμιος των σοφιστών, αποτελεί την κύρια πηγή μας γι' αυτούς, αυτό βέβαια σημαίνει ότι πρέπει να είναι κανείς πολύ προσεκτικός στη μαρτυρία του. Διότι είναι πολύ φυσικό να βλέπει ο Πλάτων τους αντιπάλους του μέσα από τα δικά του μάτια και να μεροληπτεί όσον αφορά την ακριβή μετάδοση των ιδεών τους». [2] Και η Γ. Αλατζόγλου-θέμελη κάνει 'ανίερες' συγκρίσεις: «Γνωρίζουμε τον Σωκράτη από περιγραφές μαθητών και φίλων του, τον Πρωταγόρα από την πολεμική των αντιπάλων του. Είναι ένα γεγονός που κανείς δεν μπορεί να το αμφισβητήσει. Οι επιπτώσεις του δεν μπορούν με τίποτα να εξουδετερωθούν. Τον Πρωταγόρα όχι μόνο τον κατάτρεξαν, αλλά φρόντισαν και να εξαφανίσουν τα γραπτά του. Αντίθετα για τον Σωκράτη έχουμε τόμους ολόκληρους, χωρίς ο ίδιος να έχει γράψει τίποτε». [3]

Και ενώ στον υπόλοιπο κόσμο πριν από δεκαετίες, οι σοφιστές έχουν αποκατασταθεί και βρει τη θέση τους στην ιστορία της φιλοσοφίας, στην τριτοκοσμική από όλες τις απόψεις Ελλάδα, θεωρούνταν μέχρι πριν από λίγα χρόνια αυτό που κατόρθωσαν να επιβάλλουν επί αιώνες οι πλατωνικές και αριστοτελικές διαστρεβλώσεις. Ο Β. Κύρκος σημειώνει σχετικώς: «Οι

παλαιότεροι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι της φιλοσοφίας συνέχιζαν την πλατωνική αντιμετώπιση της σοφιστικής, ουσιαστικά δηλ. ήταν δέσμιοι των αντιλήψεων του Πλάτωνα και της πολεμικής του εναντίον των σοφιστών. Έτσι οι γενεές των μορφωμένων Ελλήνων, και κυρίως οι εκπαιδευτικοί, έμειναν με την εντύπωση ότι η σοφιστική και οι σοφιστές σημαίνουν άρνηση και εκφύλιση του φιλοσοφικού λόγου, όπως περίπου τους είδε ο Πλάτων. Άλλωστε οι πλατωνικοί διάλογοι που διδάσκονταν στα σχολεία αυτή την αντίληψη συντηρούσαν».[4]

Αναφέρω ενδεικτικώς ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων καθηγητών, που συνετέλεσαν στην εδραίωση της πλατωνικής-αριστοτελικής απαξίωσης των σοφιστών. Ο Κ. Τσάτσος γράφει: «Η σοφιστική έγινε το δηλητήριο της ελληνικής κοινωνίας και, καθώς σιγά-σιγά διοχετεύθηκε σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής, μπορούμε να πούμε πως αυτή έγινε η κύρια πνευματική αιτία που οδήγησε στην κατάρρευση τον αρχαίο ελληνικό κόσμο». Επίσης: «η σοφιστική σκέψη, ακόμα και στην καλύτερη της έκφανση, έχει στα ίδια τα πνευματικά της θεμέλια κάτι χαλασμένο».[5] Ίδια απαξίωση των σοφιστών και από τον ένθερμο υποστηρικτή του Πλάτωνα, τον Ι. Θεοδωρακόπουλο, σύμφωνα με τον οποίο η σοφιστική εξάρθρωσε «τα δεσίματα και τα δυναμάρια που κρατάνε την οικοδομή του λόγου», συνετέλεσε στην καταστροφή του λόγου, «εσκυβάλισε» την αλήθεια και όλες τις αξίες της ζωής.[6] Ο Κ. Γεωργούλης κινείται στο ίδιο κλίμα: «παρ' όλας τας αναμφισβητήτους υπηρεσίας τας οποίας προσέφερον [οι σοφιστές] δια την ανάπτυξιν της επιστήμης και δια την διαμόρφωσιν της διδακτικής τεχνικής, εν τω συνόλω των αποτέλεσαν αρνητικόν παράγοντα ως προς την ευδοκίμησιν του αρχαίου ελληνισμού».[7] Για τον Ε. Μουτσόπουλο, ο λόγος κινδυνεύει εξ αιτίας του Πρωταγόρα και των άλλων Σοφιστών.[8] Επίσης ο Δ. Δημητράκος[9] και ο Κ. Κατσιμάνης[10] απορρίπτουν και απαξιώνουν πλήρως τη σοφιστική και εξιδανικεύουν τον Σωκράτη.

Από την άλλη, υπήρξαν και αυτοί που προσπάθησαν να αποκαταστήσουν τους σοφιστές, αποτελώντας, ταυτοχρόνως,

απάντηση στην αντισοφιστική χορεία, όπως ο Π. Λεκατσάς, ο Χ. Θεοδωρίδης, ο Γ. Κορδάτος, ο Θ. Βέικος, ο Β. Κύρκος, ο Φ. Βώρος, ο Κ. Παλάσκας, η Γ. Αλατζόγλου-θέμελη και φυσικά ο Κ. Καστοριάδης και ο Π. Κονδύλης.

Στη συνέχεια αναφέρομαι κυρίως στη στάση του Πλάτωνα έναντι των Σοφιστών και όχι τόσο στις θέσεις και αντιλήψεις των σοφιστών.[11]

Ο Πλάτων στα περισσότερα έργα του, όχι μόνο σε αυτά που αναφέρονται ρητώς σε κάποιον σοφιστή (*Ιππίας ελάσσων, Ιππία μείζων, Ευθύδημος, Πρωταγόρας, Μένων, Γοργίας, Σοφιστής*), αλλά και στα υπόλοιπα λ.χ. *Πολιτεία, Νόμοι*, προβαίνει στην απαξίωση της σοφιστικής. Σημειωτέον ότι τα περισσότερα έργα του Πλάτωνα, αναφέρονται και διαδραματίζονται στον 5^ο αιώνα, με κύρια πρόσωπα που τα περισσότερα, εκτός του Σωκράτη, δεν γνώρισε προσωπικώς ο ίδιος. Συνεπώς οι διάλογοι με τα πρόσωπα αυτά είναι σχεδόν επινοημένοι και σκηνοθετημένοι από τον ίδιο τον Πλάτωνα και λίγη σχέση έχουν με την πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει ότι η «ζωντανή» δραματική ατμόσφαιρα των διαλόγων χρησιμοποιείται από τον μεγάλο φιλόσοφο για απαξίωση των σοφιστών, και έχει ως αποτέλεσμα να στρέφει τον αναγνώστη εναντίον τους, κατ' αρχάς συναισθηματικώς και μετά φιλοσοφικώς.

Αντιθέτως ο Σωκράτης, ο συνήθης συνομιλητής τους και αντίπαλός τους, παρουσιάζεται πάντοτε με τα καλύτερα χρώματα, άψογος, ήρεμος, διαλεκτικός και κερδίζει αβίαστα τη συμπάθεια, τη συγκατάθεση και τη συναίνεση του αναγνώστη. Όλες οι εικόνες του Σωκράτη είναι θετικές, ηθικώς και φιλοσοφικώς. Ο Σωκράτης είναι το αδιαμφισβήτητο πρόσωπο των περισσότερων πλατωνικών διαλόγων, που κυριαρχεί και οδηγεί σε αδιέξοδο τους συνομιλητές του, που έχει πάντα το δίκαιο και το σωστό με το μέρος του[12].

Αρκετά από τα έλλογα επιχειρήματα του Πλάτωνα κατά των σοφιστικών θέσεων, πέρα από τη φιλοσοφική τους αξία στην ιστορία της φιλοσοφίας, ουσιαστικώς δεν πείθουν, για πολλούς

και διαφόρους λόγους. Κατ' αρχάς, διότι ορισμένα προσπαθούν να υποστηρίξουν πράγματα παράλογα από λογικής απόψεως και άλλα καταφανώς συγκρούονται με το κοινό αίσθημα. Στον *Πρωταγόρα* λ.χ. ο Σωκράτης ταυτίζει τις αρετές σοφία, ανδρεία, δικαιοσύνη, οσιότητα και σωφροσύνη, ενώ στον *Ιππία μείζονα* αφ' ενός ταυτίζει τον αληθή και ψευδή άνθρωπο και αφ' ετέρου υποστηρίζει ότι όποιος διαπράττει κάποιο σφάλμα εκουσίως είναι καλύτερος από αυτόν που σφάλει ακουσίως. Εδώ ο Σωκράτης χρησιμοποιεί αυτό που ο ίδιος κατηγορεί στους άλλους, το σόφισμα. Σε άλλα υποστηρίζει το *ουδείς εκών κακός* ή το *εν οίδα ότι ουδέν οίδα* που οδηγούν σε ηθικά και γνωσιολογικά αδιέξοδα.

Την αδυναμία πειθούς τη διαισθάνεται ίσως και ο ίδιος ο Πλάτων, και γι' αυτό καταφεύγει στη συναισθηματική και δραματική απαξίωση των αντιπάλων του. Άλλωστε και στη σύνολη φιλοσοφία του τελικώς καταφεύγει στα απόλυτα και έσχατα μέσα της μεταφυσικής και της θεολογίας, δηλαδή σε μέσα μή ελέγξιμα από τα εργαλεία του λόγου και της έλλογης επιχειρηματολογίας, σε μέσα μη υποκείμενα στον κοινό λόγο της κοινότητας και της πραγματικότητας.

Στη συνέχεια, θα αναφερθούν μερικές περιπτώσεις από τα πλατωνικά έργα στα οποία η προσπάθεια απαξίωσης και συκοφάντησης των σοφιστών είναι εμφανής. Φυσικά, δεν αναφέρομαι στο γεγονός ότι ο Πλάτων διαφωνεί με θέσεις των σοφιστών, που είναι θεμιτό και ανθρώπινο, ούτε στο ότι προσπαθεί να επιχειρηματολογήσει που είναι αναμενόμενο και επιβεβλημένο, αλλά αναφέρομαι τόσο στην αρνητική δραματουργική εικόνα των Σοφιστών στα έργα του όσο και στις απαξιωτικές εκφράσεις του, που αποβλέπουν στην ηθική απαξίωση και φιλοσοφική συκοφάντησή τους.

Η αρνητική δραματουργική εικόνα των Σοφιστών στους πλατωνικούς διαλόγους

Οι εικόνες των Σοφιστών στα πλατωνικά έργα είναι σχεδόν όλες απαξιωτικές: παρουσιάζονται ότι είναι με το μέρος της αδικίας, του λάθους, της αντίφασης, του ψεύδους. Μερικά παραδείγματα:

Ο σοφιστής **Πρωταγόρας**, στον ομότιτλο διάλογο του Πλάτωνα, παρουσιάζεται να ενοχλείται από τη διαδικασία των ερωτημάτων του Σωκράτη και να αγριεύει ενώ ο Σωκράτης είναι γλυκός και ήρεμος (334a). Όταν διακόπτεται η συζήτηση, ο Σωκράτης, που θέτει τις ερωτήσεις στον Πρωταγόρα, ο οποίος είναι υποχρεωμένος να απαντά, λέει ότι: «Τότε κατάλαβα ότι δεν έμεινε (ο Πρωταγόρας) ικανοποιημένος από τον εαυτό του για τις προηγούμενες απαντήσεις του και δεν θα δεχθεί πρόθυμα να συνεχίσει τη συζήτηση απαντώντας σε ερωτήσεις» (335b). Σε άλλο σημείο ο Σωκράτης λέει ότι: «Από τα λόγια του Αλκιβιάδη και τις παρακλήσεις του Καλλία και όλης σχεδόν της συντροφιάς μου φαίνεται ότι ντράπηκε ο Πρωταγόρας, αποφάσισε λοιπόν, απρόθυμα, να συνεχίσει τη συζήτηση» (348c).

Salvator Rosa -
Démocrate et
Protagoras

Ο σοφιστής **Γοργίας**, στον ομότιτλο διάλογο, παρουσιάζεται να πέφτει σε αντίφαση κάτω από τις καταιγιστικές ερωτήσεις του Σωκράτη και να αποχωρεί με ντροπή (461a). Ο Σωκράτης συνεχίζει τη συζήτηση με τον μαθητή του Γοργία, Πώλο, για να απαξιώσει έτσι περαιτέρω τη ρητορική. Στη συνέχεια, ο Σωκράτης συζητεί με τον πολιτικό Καλλικλή, ο οποίος δεν αναφέρεται από καμία άλλη πηγή. Όπως δέχονται οι ερευνητές, ο Πλάτων κατασκευάζει, επινοεί, τον Καλλικλή για να οδηγήσει τη συζήτηση εκεί που θέλει. Πράγματι, του αποδίδει τη θέση ότι το δίκαιο που επιβάλλει η φύση είναι ο καλύτερος να έχει περισσότερα από τον

χειρότερο, και ο δυνατώτερος από τον αδυνατώτερο (483δ). Είναι το δόγμα για το δίκαιο του ισχυροτέρου, το οποίο αναδιατυπώνει πιο κάτω ως εξής: «Το κατά φύσιν δίκαιο είναι να λαμβάνει ο ισχυρότερος με βίαιο τρόπο τα πράγματα των ασθενεστέρων, να ηγεμονεύει ο καλύτερος επί των χειροτέρων» (488b). Ο Καλλικλής με τη θεωρία του αυτή, βασισμένη στη φύση, γίνεται υπέρμαχος της βίας, της εξουσίας του ισχυροτέρου και της τυραννίδος. Γίνεται ο προάγγελος του υπερανθρώπου του Νίτσε (483ε-484b). Στο πρόσωπο του επινοημένου κυνικού Καλλικλή, ο Πλάτων δυσφημεί τους σοφιστές, υποστηρικτές του φυσικού δικαίου, όπως ο Ιππίας, ο Αντιφών, ο Αλκιδάμας, οι οποίοι ευνοούν εξισωτικές αντιλήψεις και όχι μόνο δεν ταυτίζονται με τις θέσεις του πλατωνικού Καλλικλή αλλά βρίσκονται στον αντίποδά τους.

Ας σημειωθεί ότι ο P.Vidal-Naquet θεωρεί ότι ο Καλλικλής είναι μία καρικατούρα του Περικλή, φιλοτεχνημένη από τον Πλάτωνα. Ο σκοπός του Αθηναίου φιλοσόφου ήταν να δυσφημήσει, ταυτοχρόνως, και τη σοφιστική και τον μεγάλο πολιτικό Περικλή, τον κύριο συντελεστή του αθηναϊκού μεγαλείου. Μάλλον ο Πλάτων πέτυχε τον σκοπό του αν κρίνουμε από το γεγονός ότι πολλοί μελετητές θεωρούν τον Καλλικλή αφ' ενός σοφιστή, ενώ δεν είναι παρά ένας πολιτικός, και αφ' ετέρου αντιπρόσωπο ενός φυσικού δικαίου που πρεσβεύει την ανισότητα, ενώ δεν υπάρχει τέτοια αντίληψη στους σοφιστές.

Ο σοφιστής **Θρασύμαχος**, στο πρώτο βιβλίο της *Πολιτείας* (336b), εισάγεται από τον Πλάτωνα στη συζήτηση με τον εξής αρνητικό τρόπο (μιλάει ο Σωκράτης): «Όση ώρα συζητούσαμε, ο Θρασύμαχος επανειλημμένα επιχείρησε να πάρει τον λόγο, δεν τον άφηναν όμως οι διπλανοί του, που ήθελαν να ακούσουν το επιχείρημα ως το τέλος· όταν όμως κάναμε μια παύση (...) εκείνος δεν ηρεμούσε αλλά μαζεύτηκε και σαν θηρίο χύμηξε καταπάνω μας να μας κατασπαράξει. Από τον τρόμο μας, εγώ και ο Πολέμαρχος τα χρειαστήκαμε· κι εκείνος, βάζοντάς μας τις φωνές μπροστά σε όλους είπε: Τι φλυαρία είναι αυτή που σας δέρνει τόσην ώρα, Σωκράτη; Και τι ανοησία αυτές οι υποχωρήσεις – όλο ευγένεια – του ενός προς τον άλλον;».

Ο Πλάτων παρουσιάζει τη θέση που εκφράζει ο Θρασύμαχος ως ένα Δέον ενώ δεν είναι. Ο Θρασύμαχος εκφράζει μία διαπίστωση: «αυτό που ισχύει ως δίκαιο σε κάθε κοινωνία είναι το συμφέρον του ισχυροτέρου». Όπως όμως δέχονται πια οι ερευνητές, ο Θρασύμαχος δεν είναι υπέρ αυτής της αντίληψης, πράγμα που φαίνεται από άλλα αποσπάσματά του που έχουν διασωθεί.[13] Άρα ο Πλάτων τον διαστρεβλώνει και η διαστρέβλωση αυτή είχε ως συνέπεια, πολλοί επηρεασμένοι ακρίτως από τον Πλάτωνα, να εντάσσουν τον Θρασύμαχο στην άποψη ή στη σχολή του επινοημένου Καλλικλή.

Απαξιωτικές εκφράσεις κατά των σοφιστών

Οι απαξιωτικές εκφράσεις και οι μειωτικοί χαρακτηρισμοί κατά των Σοφιστών είναι αρκετές στα πλατωνικά έργα. Αναφέρω μερικές:

Στον *Ευθύδημο*. Όλος ο διάλογος είναι μία απαξίωση της σοφιστικής, στο πρόσωπο δύο αγνώστων και δευτερευόντων σοφιστών του Ευθύδημου και του Διονυσόδωρου.

Στον *Μένωνα* 91b-92a, όπου στη συζήτηση μεταξύ Άνυτου και Σωκράτη αναφέρεται ότι οι σοφιστές διαφθείρουν τους νέους και είναι σκέτη συμφορά και καταστροφή σε όσους τους πλησιάζουν (91c), ότι εξαπατούν και διαφθείρουν ενσυνειδήτως τους νέους (92a) και ότι ο Πρωταγόρας διέφθιρε τους μαθητές του και τους παρέδιδε στην κοινωνία χειρότερους από ό,τι τους παρελάμβανε, για περισσότερο από σαράντα χρόνια (91e). Επίσης, αυτοί που πληρώνουν τους Σοφιστές για να ακούσουν τη διδασκαλία τους, χαρακτηρίζονται παράφρονες (μαίνεσθαι). Αλλά ακόμη πιο πολύ παράφρονες χαρακτηρίζονται οι πόλεις που δίνουν την άδεια εισόδου στους σοφιστές και αρνούνται να τους απελάσουν (92b).

Στον *Πρωταγόρα* 312a4-7: «Και εσύ, για όνομα των θεών, δεν θαντρεπόσουν να παρουσιασθείς στους Έλληνες ως σοφιστής; – Μα τον Δία, ναι Σωκράτη». Επίσης, *Πρωταγόρας* 338a: παρουσιάζει τον Πρωταγόρα ως κάποιον που απλώνει στον άνεμο όλα τα πανιά του και χύνεται σε πέλαγα απεραντολογίας, χάνοντας από τα

μάτια του τη στεριά.

Στην *Πολιτεία* 6, 493a, κατηγορεί τους σοφιστές ότι πληρώνονται για να διδάσκουν τις γνώμες των πολλών, αυτά που πιστεύουν οι πολλοί όταν συνεδριάζουν, και τα ονομάζουν σοφία, ενώ δεν έχουν ιδέα ποιο είναι το καλό ή το αισχρό, το αγαθό ή το κακό, το δίκαιο ή το άδικο.

Στον *Πολιτικό* 291c, έχει την έκφραση «τον μεγαλύτερο απατεώνα από όλους τους σοφιστές, και τον πιο έμπειρο στην τέχνη της απάτης». Επίσης 303c.

Στον *Θεαίτητο*: αποκαλεί τον Πρωταγόρα δημαγωγό («δημούμενον λέγειν», 161c) και κατώτερο στη φρόνηση από έναν μικρό βάτραχο («ετύγχανεν ων εις φρόνησιν ουδέν βελτίων βατράχου γυρίνου», 161d). Να σημειωθεί, επίσης, πως παραποιεί-παρερμηνεύει τη γνωστή φράση του Πρωταγόρα «πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος», αποδίδοντάς του αισθησιοκρατικές απόψεις.

Στον *Σοφιστή*. Το ζήτημα με το οποίο ασχολείται ο διάλογος αυτός είναι ο ορισμός του σοφιστή γενικώς. Τον κατατάσσει σε διάφορες κατηγορίες: πλαστογράφος, απατεώνας, λαοπλάνος, κ.ά και καταλήγει με τη θέση ότι ο σοφιστής δεν κατέχει την αλήθεια αλλά κάποια φαινομενική γνώση (τη δόξα), δηλαδή την απλή γνώμη (268d).

Στους *Νόμους* 10, 890a: οι Σοφιστές παρουσιάζονται ως αυτοί που «διδάσκουν τους νέους ότι το δίκαιο είναι εκείνο που επιβάλλει κανείς όταν νικά κάποιον με τη βία. Γι' αυτό η ασέβεια κατακλύζει τη νεολαία μας, αφού δεν υπάρχουν θεοί τέτοιοι, που μας διατάζει ο νόμος να πιστεύουμε πως πρέπει να είναι. Γι' αυτό ξεσπούν και οι επαναστάσεις...».

Τα αναφερθέντα παραδείγματα δεν είναι τα μόνα, υπάρχουν και άλλα που αναμένουν τον ερευνητή τους. Συνεπώς, όπως φαίνεται από τους ανωτέρω χαρακτηρισμούς, η αντιμετώπιση της σοφιστικής από τον Πλάτωνα δεν μπορεί να θεωρηθεί έντιμη και αντικειμενική. Αντιθέτως, είναι εμφανώς πολεμική και προκατειλημμένη, και σκοπό έχει να μειώσει γενικώς τη

σοφιστική, χωρίς ουσιαστικά επιχειρήματα. Αυτό ονομάζεται συκοφάντηση.

Συκοφάντηση των Αθηναίων πολιτικών, του δήμου και της δημοκρατίας

Δεν θα αναφερθώ στη παραπλήσια στάση του Ξενοφώντα, του Ισοκράτη και του Αριστοτέλη έναντι των σοφιστών, διότι το κείμενο θα μεγάλωνε αρκετά πιο πολύ. Αξίζει όμως, εν είδει επιλόγου, να επισημανθεί ένας άλλος τομέας στον οποίο βλέπουμε επίσης την ανωτέρω περιγραφείσα συμπεριφορά του Πλάτωνα. Διότι ο Αθηναίος φιλόσοφος, εν γένει, δεν είναι γαλαντόμος με τους αντιπάλους του, πράγμα που φαίνεται και στην αντιμετώπιση του μεγάλου στοχαστή Δημοκρίτου. Σε όλο το έργο του, δεν έχει την παραμικρή νύξη γι' αυτόν και τις απόψεις του. Ενώ σε αυτό βρίσκει κανείς πολλούς φιλοσόφους μικρούς και μεγάλους, και ποικίλα άλλα πρόσωπα παντελώς άγνωστα ή απόψεις δευτερεύουσες, εν τούτοις, δεν υπάρχει ούτε καν το όνομα του μεγάλου Αβδηρίτη σοφού. Πώς μπορεί να χαρακτηρισθεί αυτή η *damnatio memoriae* (καταδίκη μνήμης, καταδίκη στη σιωπή) εις βάρος του Δημοκρίτου – που επισημαίνει ο Κ. Καστοριάδης στα σεμινάρια του για τον *Πολιτικό* του Πλάτωνα;

Ο Πλάτων έχει όμως και άλλους ομολογημένους αντιπάλους, τους οποίους μεταχειρίζεται ανάλογα με τους σοφιστές. Τα βέλη του στρέφονται επίσης κατά του δήμου, κατά της δημοκρατίας και κατά των πολιτικών ανδρών, όχι των υποτιθέμενων δημαγωγών, αλλά των σημαντικών πολιτικών που συνέβαλαν στην ακμή και το μεγαλείο της Αθήνας. Κατά τον Πλάτωνα, όλοι οι σημαντικοί Αθηναίοι πολιτικοί άνδρες δεν έκαναν καλύτερους τους πολίτες: ο Θεμιστοκλής, ο Αριστείδης, ο Περικλής, ο Θουκυδίδης (του Μελησίου) απέτυχαν στη μετάδοση της αρετής (*Μένων* 93a-94c).

Επίσης στον *Γοργία* (515c-d, 516d-e), καταφέρεται κατά των Αθηναίων πολιτικών: Περικλή, Κίμωνα, Μιλτιάδη, Θεμιστοκλή. Για τον Περικλή λέει ότι έκανε τους Αθηναίους «οκνούς και δειλούς, φλύαρους και φιλάργυρους επειδή εισήγαγε τη μισθοφορία των αξιωμάτων» (515e). Και καταλήγει για την πολιτική ζωή των

Αθηνών με την εξής συκοφαντική άποψη: «δεν ξέρουμε κανέναν σε ετούτη την πόλη που να έχει αναδειχθεί άξιος στα πολιτικά» (517a). Ο Πλάτων, δηλαδή, έχει στόχο όχι περιφερειακές ή δευτερεύουσες προσωπικότητες, αλλά τους μεγάλους πολιτικούς που συνέβαλαν στο μεγαλείο της Αθήνας, στοχεύει στην ίδια την καρδιά της δημοκρατίας[14]. Μισεί τη δημοκρατία, δεν το κρύβει, το τονίζει σε κάθε ευκαιρία και προσπαθεί να την απαξιώσει με κάθε μέσον, όπως φαίνεται σε αρκετά έργα του και κυρίως στο όγδοο βιβλίο της *Πολιτείας*. Γι' αυτό και στρέφεται εναντίον των σοφιστών και προσπαθεί να τους συκοφαντήσει, διότι τους θεωρεί υποστηρικτές των πολλών και του δήμου, υπέρμαχους της ελευθερίας, της ισότητας και της δημοκρατίας.[15]

Εκτός αυτών των διαστρεβλώσεων και των συκοφαντιών, ο Πλάτων προβαίνει και σε πλαστογράφηση της ιστορίας, όπως σημειώνει ο Κ. Καστοριάδης: «Ο Πλάτων πλαστογραφεί ενσυνειδήτως την ιστορία, είναι ο πρώτος επινοητής των σταλινικών μεθόδων, σε αυτόν τον χώρο. Εάν γνωρίζαμε την ιστορία των Αθηνών μόνο από τον Πλάτωνα (Γ' βιβλίο των *Νόμων*) θα αγνοούσαμε τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, τη νίκη του Θεμιστοκλή και του ελεεινού αυτού δήμου των κωπηλατών».[16] Ο Κ. Καστοριάδης στο εξαιρετο βιβλίο του *Ο Πολιτικός του Πλάτωνα*[17] αποδεικνύει τα ποικίλα πλάγια και αθέμιτα μέσα που μεταχειρίζεται ο Πλάτων, για να απαξιώσει το συνομιλητή του, τις αντίπαλες απόψεις και τη δημοκρατία. Αποδεικνύει επίσης με πειστικό τρόπο, τις αλλοιώσεις πολλών ελληνικών αντιλήψεων στις οποίες προβαίνει ο Πλάτων.

Συμπέρασμα: ο Πλάτων καταφέρεται εναντίον των αντιπάλων του σοφιστών, δημοκρατίας και δημοκρατών πολιτικών με διαστρεβλώσεις και πλάγια μέσα. Άρα, δεν πρέπει να λαμβάνονται τοις μετρητοίς όλα όσα λένε οι φιλόσοφοι, ακόμα και οι μεγάλοι, διότι είναι και αυτοί υπήκοοι των προσωπικών εμπαθειών και της ιδεολογίας.

Ενδεικτική βιβλιογραφία:

-Γ. ΑΛΑΤΖΟΓΛΟΥ-ΘΕΜΕΛΗ, Πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος. Η

- πλατωνική και η αριστοτελική μαρτυρία, Παρνασσός, Αθήνα, 1976.
- Νους εναντίον Αισθήσεων. Πτυχές της προ-αριστοτελικής Γνωσιοθεωρίας, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000.
 - Χ. Η. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Σοφιστές και παιδεία, Κυριακίδης, Θεσ/νίκη, 1997.
 - Θ. ΒΕΪΚΟΣ, Αρχαία σοφιστική, Θεσ/νίκη, 1971
 - Φ. ΒΩΡΟΣ, Σύντομη ιστορία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, Γρηγόρης, Αθήνα, 1984.
 - E. DUPREEL, Les sophistes, Neuchatel, 1980.
 - W. K. C. GUTHRIE, Οι Σοφιστές, μτφ., ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1989.
 - ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ ΚΟΡΝ. Ο Πολιτικός του Πλάτωνα (μτφρ. Ζ. Καστοριάδη) Αθήνα, Πόλις 2001.
 - ΚΑΤΣΙΜΙΤΣΗΣ – ΜΑΓΟΥΛΑΣ – ΣΙΝΙΟΣΟΓΛΟΥ – ΤΣΟΛΙΑΣ, Πλάτων, Ουτοπία, Ολοκληρωτισμός, Futura, Αθήνα 2011.
 - G. B. KERFERD, Η σοφιστική κίνηση, μτφ., Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1999.
 - B. ΚΥΡΚΟΣ, Αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός και σοφιστική, Ιωάννινα, 1986.
 - B. ΝΕΣΤΛΕ, Από τον μύθο στον λόγο, τόμ. Β΄, μτφ., Γνώση, Αθήνα, 1999.
 - POPPER KARL, Η Ανοιχτή Κοινωνία και οι εχθροί της, τ. Α. Η γοητεία του Πλάτωνα, (μτφ. Ειρ. Παπαδάκη), Δωδώνη 1980 (πρώτη αγγλ. έκδ. 1945).
 - G. ROMEYER DHERBY, Les sophistes, puf, Paris, 1993.
 - SAMARAS TH., Plato and Democracy, Peter Lang, New York, 2002.
 - N.M.ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ (επιμέλεια, μετάφραση, σχόλια), Η αρχαία σοφιστική (τα σωζόμενα αποσπάσματα, Γνώση, Αθήνα 1991.
 - UNTERSTEINER, Les sophistes (trad. fran.), Vrin, Παρίσι, 1993.

Σημειώσεις:

- [1] G. Romeyer Dherbey, *Les sophistes*, puf, Paris, 1993, σ. 3.
- [2] Θ. Βέικος, *Αρχαία σοφιστική*, Θεσ/νίκη, 1971, σ. 29.
- [3] Γ, Αλατζόγλου-θέμελη, «Πρωταγόρας και Σωκράτης. Ενδείξεις της συνοδοιπορίας τους», *Φιλοσοφία* 8-9 (1978-79), σ.117.
- [4] Β. Κύρκος, *Αρχαίος ελληνικός διαφωτισμός και σοφιστική*,

Ιωάννινα, 1986, σ. 7.

[5] Κ. Τσάτσος, *Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων*, Εστία, Αθήνα, 1980, σ. 56-57.

[6] Ι. Θεοδωρακόπουλος, *Εισαγωγή στον Πλάτωνα*, Αθήνα, 1970, σ. 36-47. επίσης στο Πλάτωνος *Φαίδρος*, Αθήνα, Αθήνα, 1968, σ. 48 κ.ε. και στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Γ2, Αθήνα, 1972, σ. 458.

[7] Κ. Γεωργούλης, *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, Α΄, Αθήνα, 1975, σ. 120.

[8] Ε. Μουτσόπουλος, *Προσωκρατική διανόησις*, Αθήνα, 1978, σ. 68

[9] Δ. Δημητράκος, *Το Βήμα* 19. 8. 2001, σ. Α45.

[10] Κ. Κατσιμάνης, *Πρακτική φιλοσοφία και πολιτικό ήθος του Σωκράτη*, Αθήνα, 1981. Οι συντηρητικές απόψεις ιεροποίησης του Πλάτωνα διατηρούνται ακόμη σε ορισμένους θύλακες, όπως στη διεύθυνση του περιοδικού *Φιλοσοφία και παιδεία*, (περιοδική έκδοση της Ένωσης Καθηγητών για την προαγωγή της Φιλοσοφίας στην Εκπαίδευση), η οποία αρνήθηκε να δημοσιεύσει το παρόν κείμενο με τη δικαιολογία ότι «εξυβρίζει τον Πλάτωνα»!

[11] Ορισμένες σημαντικές θέσεις και αντιλήψεις των σοφιστών, που έχουν σπουδαία σημασία και για μας σήμερα, ανέπτυξα στα σεμινάρια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών της Νομικής Σχολής του ΔΠΘ, καθώς επίσης στις διαλέξεις μου στο βιβλιοπωλείο «Σύγχρονη έκφραση» στη Λιβαδειά (2 Νοεμβρίου 2009) και στο café «Στο κύμα» στην Καλαμάτα (5 Δεκεμβρίου 2009). Ο ενδιαφερόμενος μπορεί να πάρει μία ιδέα από την ομιλία μου που υπάρχει εδώ. Στοιχεία της σοφιστικής σκέψης υπάρχουν επίσης στο Γ. Ν. Οικονόμου, *Η άμεση δημοκρατία και η κριτική του Αριστοτέλη*, Παπαζήσης, 2007.

[13] Βλ. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, «Νέα αξιολόγηση του διαλόγου του Θρασυμάχου με τον Σωκράτη», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 53, Αθήνα, 1978.

[14] Βλ. και Γ. Αλατζόγλου-θέμελη, «Ο Πλάτων, το 'χρυσό' παρελθόν και το 'σιδερένιο' παρόν», *Πλάτων, Ποιητής και Φιλόσοφος. Μνήμη Ιωάννου Ν. Θεοδωρακόπουλου*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2013, σ. 252 κ.ε. «...ο Πλάτων θεωρεί κλειδί της μετάβασης από την 'ορθή' αρχαία πολιτεία στην σύγχρονή του

‘οχλοκρατική’, την επικράτηση της άποψης ότι μπορεί ο καθένας να κρίνει...και να μη σέβεται τη γνώμη του ‘βελτίονος’... το θεωρούσε ασυγχώρητο να εξισώνονται όλοι...Κρίνει και κατακρίνει την αθηναϊκή δημοκρατία επειδή δίνει ίσα δικιώματα σε όλους...είναι εντυπωσιακό το πως καταφέρεται κατά του πλήθους που είναι άμουσο...».

[15] Πλάτων *Πολιτεία* β, 493α, που αναφέρθηκε προηγουμένως.

[16] Κ. Καστοριάδης, «Οι διανοούμενοι και η ιστορία», *Ο θρυμματισμένος κόσμος*, Ύψιλον, Αθήνα, 1992, σ. 119-120.

[17]Κ. Καστοριάδης, *Ο Πολιτικός του Πλάτωνα* μτφ. Ζ. Καστοριάδη, Πόλις, Αθήνα, 2001. Βλ. επίσης Γ. Ν. Οικονόμου, «Πλάτων και Καστοριάδης: Η συγκάλυψη και η ανάδειξη της δημοκρατίας», στη *Νέα Εστία*, τχ. 1760, Οκτώβριος 2003.

Τσίπρας – Ολάντ: Το μενού δεν θα είναι μπανάλ

Γιώργος Παπαχριστοδούλου

Το μενού της σημερινής συνάντησης Τσίπρα-Ολάντ, εκτός από την Αθήνα-αστακό (2.500 ένστολοι κινητοποιούνται σε ένα τεστ κι ενόψει θερμών κοινωνικών αντιδράσεων), θα μας το ανακοινώσει, φαντάζομαι, αργά το βράδυ, η κυβερνητική εκπρόσωπος Όλγα Γεροβασίλη (έπειτα από το δείπνο με την Όλγα Τρέμη, στη Μεγάλη Βρετανία, ήρθε η ώρα να δοκιμάσει και γαλλική σαμπάνια). Μην χανόμαστε, όμως, σε γκουρμέ λεπτομέρειες που αρέσουν στους φανφαρόνους Γάλλους, επειδή το σημερινό σημείωμα θα καταλήξει σε μπαναλιτέ.

Όπως αναφέρει ο γαλλόφωνος σταθμός RTL του Λουξεμβούργου, σε άρθρο με τον τίτλο «Η Γαλλία παίρνει θέση για να εξαγοράσει κομμάτια της Ελλάδας», ο Γάλλος πρόεδρος συνοδεύεται από 70

επιχειρηματίες της Γαλλίας. Ανάμεσά τους οι εταιρείες Vinci (κατασκευές), Total (πετρέλαιο-φυσικό αέριο), Veolia, Suez (νερό), EDF (ενέργεια, ΑΠΕ), SNCF (τρένα-μεταφορές). Στόχος, να υπογραφούν συμβάσεις την επόμενη εβδομάδα, στο πλαίσιο της εκχώρησης του δημόσιου, φυσικού και κοινωνικού, πλούτου της χώρας σε πολυεθνικές (αυτή τη φορά, με έδρα τη Γαλλία).

Γαλλικές πολυεθνικές

Από τη δεκαετία του '90, τουλάχιστον το 1/3 των εκτός Γαλλίας κερδών της VINCI, προέρχεται από την Ελλάδα: κατασκεύασε μεγάλο τμήμα στις γραμμές 2 και 3 του Μετρό της Αθήνας, συμμετέχει με 57,45% στη σύμβαση παραχώρησης της Γέφυρας Ρίου-Αντιρρίου, με 36% στην κοινοπραξία «Ολυμπία Οδό Α.Ε.», με 13,75% στο τμήμα «Μαλιακός-Κλειδί». Τώρα ενδιαφέρεται για το αεροδρόμιο στο Καστέλλι της Κρήτης το οποίο επαναδημοπρατεί ο αναπτυξιολάγνος Έλληνας πρωθυπουργός.

Δύο από τους παγκόσμιους «βαρόνους του νερού», Veolia και Suez, γλυκοκοιτούν το πόσιμο νερό της Θεσσαλονίκης, όπου η αντίσταση των πολιτών, οι οποίοι προτείνουν ένα μοντέλο συνεργατικής διαχείρισης, αποτελεί το σημαντικότερο εμπόδιο στα σχέδια του. Η EDF έχει υπογράψει, από το 2010, σύμβασης συνεργασίας με τη ΔΕΗ ΑΝΑΝΕΩΣΙΜΕΣ Α.Ε. για έργα ΑΠΕ (αιολικά πάρκα σε Φλώρινα, Βοιωτία, Κρήτη), ενώ η εξόρυξη πετρελαίου στην Ήπειρο κι αλλού, μπορούν να βρεθούν στο βεληνεκές της TOTAL. Οι δεσμευτικές προσφορές για την ΤΡΑΙΝΟΣΕ και την εταιρεία τροχαίου υλικού του ΟΣΕ (ROSCO), προγραμματίζονται για τα τέλη του έτους και η SNFC, θυγατρική των Γαλλικών Σιδηροδρόμων, προσπαθεί να προλάβει το ενδιαφέρον ρώσικων και αμερικανικών εταιρειών για το χρυσοφόρο φιλέτο.

Μέσω ΤΑΙΠΕΔ και αριστερής όχθης

Όχημα για τα παραπάνω ντιλ (για να μιλήσουμε τη γλώσσα της αγοράς), πέρα από τις τυχόν μίζες (εκεί οι «άσπονδοι εχθροί» των Γάλλων Γερμανοί, παραδοσιακά, είναι ασυναγώνιστοι, με αποκορύφωμα την υπόθεση SIEMENS), θα αποτελέσει το ΤΑΙΠΕΔ, το

Ταμείο Αποκρατικοποιήσεων, έσοδα ύψους 25 δισ. ευρώ από το οποίο περιλαμβάνονται στη συμφωνία για το δάνειο των 86 δισ. ευρώ που δίνει το κουαρτέτο των διεθνών τοκογλύφων. Ενδεχομένως, στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ, τα οποία έχουν περιπλανηθεί στη Γαλλία, σε πανεπιστήμια, καφέ και βουλεβάρτα της «αριστερής όχθης» του Σηκουάνα, εξαργυρώντας αυτή τη θητεία σε ακαδημαϊκά και κυβερνητικά πόστα, μπορεί να ντύσουν με τα κατάλληλα λόγια τις επικείμενες συμφωνίες. Αναμένουμε.

Παρελθόν

Οι σχέσεις του εγχώριου καθεστώτος με τη Γαλλία έχουνε παρελθόν. Γνωρίζουμε σίγουρα την επίδραση των Φώτων στο νεοελληνικό διαφωτισμό, αισθανόμαστε την επίδραση της Γαλλικής Επανάστασης (1789) στον σύγχρονο κόσμο, θυμόμαστε το ταξίδι φωτισμένων μυαλών, όπως ο Καστοριάδης, ο Αξελός, ο Παπαϊωάννου, από τη μετακατοχική Ελλάδα (1945) με το πλοίο «Ματαρόα» στο Παρίσι, εμπνεόμαστε από την κληρονομιά του Μάη του '68, λατρεύουμε κάποιοι πρόσωπα που ενσαρκώνουν ένα ευρύτερο, μεσογειακό, πνεύμα: τον Καμύ, τον Ζαν Κλοντ Ιζό, τον Ζιντάν.

Παρακάμπτουμε, για λόγους οικονομίας, τον ραδιούργο, Συρρακιώτη στην καταγωγή, Ιωάννη Κωλέττη, πρόεδρου του Γαλλικού Κόμματος (Κόμμα της Φουστανέλας), πρώτο συνταγματικό πρωθυπουργό της μετεπαναστατικής Ελλάδας (1944). Άλλωστε, τον τιμά με ανδριάντα, στην κεντρική πλατεία των Ιωαννίνων, η σύγχρονη ηπειρωτική μωροφιλοδοξία εξωραϊσμού του ιστορικού παρελθόντος.

Τιμούμε τους αιματηρούς αγώνες των εργατών στα μεταλλεία του Λαυρίου απέναντι στη ληστρική Γαλλική Εταιρεία Μεταλλείων Λαυρίου (Compagnie Française des Mines du Laurium), την μακροβιότερη μεταλλευτική-μεταλλουργική βιομηχανία της Ελλάδα, η οποία δραστηριοποιήθηκε εκεί από το 1875 έως το 1992.

Πεσινέ, Αχελώος, Mirage 2000

Θυμόμαστε μια από τις επισκέψεις Γάλλου προέδρου στην Ελλάδα η

οποία περιελάμβανε, ασφαλώς, πέρα από την πολιτική, την επιχειρηματική της πλευρά: Είχε προηγηθεί, το 1960, η υπογραφή ληστρικής σύμβασης ανάμεσα στο ελληνικό κράτος (ΔΕΗ) και τη γαλλική ΠΕΣΙΝΕ, τη γαλλική βιομηχανία αλουμινίου. Έναν χρόνο αργότερα (1964), εγκαινιάζεται το εργοστάσιό της στα Άσπρα Σπίτια της Βοιωτίας – «Αλουμίνιον της Ελλάδος», το οποίο σήμερα βρίσκεται στα χέρια του ομίλου Μυτιληναίου, με αντίστοιχους όρους σύμβασης.

Τι προέβλεπαν εκείνες οι συμβάσεις; Η ΠΕΣΙΝΕ θα αγόραζε ρεύμα από τη ΔΕΗ προς 7 δρχ./κιλοβατώρα τη στιγμή που οι αγρότες πλήρωναν 14 δρχ./κιλοβατώρα. Εκείνη η σύμβαση είχε ανυπολόγιστες συνέπειες στα οικοσυστήματα του Αχελώου καθώς η ΔΕΗ κατασκεύασε τα γιγαντιαία φράγματα σε Κρεμαστά (1965), Καστράκι, (1970), ώστε να τροφοδοτήσει με ρεύμα τους Γάλλους. Ο Καραμανλής, πάντως, δεν θα παραπεμφθεί αφού ο Γ. Παπανδρέου παραγράφει το αδίκημα. Νωρίτερα, το 1957, στην υπόθεση προμήθειας μηχανημάτων για το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο του Μέγδοβα (Ταυρωπός) οι Γάλλοι προμηθευτές της ΟΛΚΟ ομολόγησαν ότι το κόστος ανέβηκε επειδή μέλη της διοίκησης της ΔΕΗ ήθελαν προμήθεια 5%.

Σήμερα, το ενδιαφέρον για τη λειτουργία του υδροηλεκτρικού φράγματος της ΔΕΗ, στη Μεσοχώρα Τρικάλων, σε συνδυασμό με τα φράγματα στη Συκιά, είναι ρώσικο. Όσο για την περίοδο Α. Παπανδρέου; Οι παλαιότεροι θυμούνται σίγουρα την περίφημη «αγορά του αιώνα» όταν το ελληνικό κράτος αγόρασε τα αεροσκάφη MIRAGE 2000 σε διπλάσιες τιμές από τις τρέχουσες. Ερώτημα της εποχής παραμένει για ποιον λόγο ο τότε γ.γ. του ΚΚΕ Χαρ. Φλωράκης δεν ψήφισε την παραπομπή Παπανδρέου στο ειδικό δικαστήριο για τη συγκεκριμένη υπόθεση. Ο σημερινός πρωθυπουργός της Ελλάδας δεν χρειάζεται, λοιπόν, να πονοκεφαλιάσει. Έχουν φροντίσει οι προκάτοχοι του ώστε το σημερινό μενού να μην είναι μπανάλ.

Το «καβγαδάκι» κυβέρνησης-καναλαρχών δεν έχει δράκο

Γιώργος Παπαχριστοδούλου

«Το δικό μας πλεονέκτημα εδώ στο Real Group είναι πως είμαστε πιο μαζεμένο μαγαζί. Έχουμε λιγότερους εργαζόμενους, τα έξοδα μας δεν είναι πολλά», έλεγε το πρωί της Τρίτης 20 Οκτωβρίου ο Νίκος Χατζηνικολάου, μιλώντας στο ραδιοφωνικό του σταθμό, εκτοξεύοντας ταυτόχρονα βολές κατά του νομοσχεδίου για τις τηλεοπτικές άδειες, το οποίο καταρχήν θεωρεί μια «θετική πρωτοβουλία».

Είναι μεγάλο, το ελάχιστο ποσό των οκτώ εκ. ευρώ για τις άδειες πανελλαδικής εμβέλειας -προσέθεσε- ενώ με κρατική παρέμβαση, στρεβλώνεται ο ανταγωνισμός από τη στιγμή που η κατοχή άδειας για τηλεοπτικές εκπομπές προϋποθέτει εργασία τουλάχιστον 400 ατόμων.

Δίκιο έχει. Δεν μπορεί να συμβαίνει αυτό σε μια «ελεύθερη» αγορά. Παρέλειψε βέβαια να επισημάνει ότι η «ελεύθερη» αγορά, την οποία όλοι επικαλούνται σαν φυσικό νόμο, σχεδιάζεται από το Κράτος, το οποίο πάντοτε φροντίζει τα σχέδια του Κεφαλαίου.

Αυτή θα είναι η υπερασπιστική γραμμή των καναλαρχών, η οποία αναμένεται να ενισχυθεί από προσφυγή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Με αυτήν θα υποστηρίξουν, ανάμεσα στα άλλα, όπως γράφει η ιστοσελίδα mediatvnews.gr, ότι με το νόμο αποκατάστασης της ΕΡΤ, παραβιάζεται ο ανταγωνισμός, αφού η κρατική ραδιοτηλεόραση ως πάροχος δικτύου, μπορεί να μεταφέρει τα ψηφιακά σήματα άλλων παρόχων περιεχομένου.

Σε ό,τι αφορά το προσωπικό, αναμένεται να ζήσουμε ό,τι συνέβη, επί κυβέρνησης Καραμανλή με τον περίφημο βασικό μέτοχο, όταν

και υποχώρησε ο τελευταίος στις απαιτήσεις των νταβατζήδων, όπως τους είχε αποκαλέσει. Οι Ευρωπαίοι τότε, είχαν απειλήσει την Ελλάδα ότι θα έχανε τα περιφερειακά προγράμματα, αν προχωρούσε στην καθιέρωση του ασυμβίβαστου μεταξύ προμηθευτή του Δημοσίου και μετόχου σε ΜΜΕ, σε ποσοστό άνω του 5%.

Ψέμα με κοντά ποδάρια

Ψέμα με κοντά ποδάρια, όμως, οι ισχυρισμοί των καναλαρχών. Οι σαρωτικές αλλαγές στον Τύπο από το 2010 και μετά, με τις απολύσεις, τις ατομικές συμβάσεις, τη λογοκρισία, την ολοένα και μεγαλύτερη εξάρτηση από το χρήμα της διαπλοκής, τους αντεργατικούς νόμους τους οποίους συντηρεί η «πρώτη φορά αριστερά»- part 2, δίνουν τη σχεδόν απόλυτη ευχέρεια στα αφεντικά του Τύπου να βγαίνει η δουλειά με όλο και λιγότερους/ες. Είτε κακοπληρωμένους, είτε εθελοντές στα διαδικτυακά πόρταλ. Ορατούς κι άορατους στην καθημερινή γαλέρα της ενημέρωσης, ενώ τα golden boys της τηλεόρασης συνεχίζουν να αμείβονται πλουσιοπάροχα, με το γνωστό κόστος το οποίο έχει κάτι τέτοιο στην ποιότητα της καθημερινής ενημέρωσης των πολιτών και τη δημοκρατία. Πέρα από τους εκατοντάδες συναδέλφους που απολύθηκαν, όλα αυτά τα χρόνια, από τα μαγαζιά της ενημέρωσης...

Φυσικά, την ίδια ώρα η κυβέρνηση Τσίπρα-Καμμένου, διά του αρμόδιου υπουργού Νίκου Παππά, δίνει τη δυνατότητα μόνον σε Ανώνυμες Εταιρείες (ΑΕ), κοινοπραξίες και Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, να διεκδικήσουν άδειες. Το ίδιο αναμένεται να συμβεί και στα ραδιόφωνα, όταν προκηρυχτούν οι άδειες. Αυτό σημαίνει πως συνεργατικά σχήματα δημοσιογράφων και κοινωνίας, μη κερδοσκοπικά, δεν μπορούν να λάβουν συχνότητες, σύμφωνα με το προτεινόμενο νομοσχέδιο (πιθανολογείται ότι θα ψηφιστεί το ερχόμενο Σάββατο). Αποκλείονται.

Κι αν θεωρείται δύσκολο κάτι τέτοιο όσον αφορά την τηλεόραση, για ποιον λόγο δεν ανοίγει ο χώρος στις ραδιοφωνικές συχνότητες τις οποίες σε όλη την Ελλάδα λυμαίνονται διάφοροι, πιθανοί κι απίθανοι τύποι, που μεταδίδουν playlists και το

χρήμα της διαφήμισης ρέει άφθονο χωρίς να πληρώνουν ούτε έναν υπάλληλο; Καταλαβαίνουμε όλοι το γιατί. Επειδή το καβγαδάκι κυβέρνησης-καναλαρχών θα καταλήξει σε μια κατάσταση «όλα μέλι-γάλα». Η συμμαχία του Μαξίμου με την εγχώρια διαπλοκή, έχει ήδη γίνει- απλώς χρειάζεται να οριστικοποιηθεί το μοίρασμα της πίτας και να μπουν κι άλλοι παίκτες στο παιχνίδι της εμπορευματοποίησης της ενημέρωσης.

Αυτοδιαχείριση

Κι αυτό, επειδή η κυβέρνηση, πιστή σε μια κοντόφθαλμη ανάλυση της κρίσης ως οικονομική, παραμένει δέσμια της λογικής της «ανάπτυξης», αντιμετωπίζοντας τη ζωή ως οικονομικό μέγεθος. Το θέμα, όμως, δεν είναι απλώς να πληρώσουν οι καναλάρχες – για την ακρίβεια να επιστρέψουν πίσω χρήμα που έχουν λάβει τόσα χρόνια από τα κρατικά ταμεία και το τραπεζικό σύστημα για να στηρίζουν τα τοξικά μαγαζιά τους. Άντε και πληρώνουν. Θα γίνει καλύτερη η ενημέρωση των πολιτών; Θα εξαφανιστούν οι Πρετεντέρηδες, οι Τατιάνες, οι Μπογδάνοι; Αμφιβάλλουμε.

Οι συχνότητες είναι δημόσια περιουσία. Κι ως τέτοια, χρειάζεται πρώτα από όλα να τη διαχειρίζεται η κοινωνία μέσα από θεσμούς λογοδοσίας και συμμετοχής, θεσμούς όπου η πληροφορία θα διακινείται ελεύθερα, ως δημόσιο αγαθό, όχι ως εμπορευματικό προϊόν. Επειδή, όπως αποδείχτηκε με το άνοιγμα της EPT-NEPIT, όπως αποδεικνύεται από το κόψιμο της εκπομπής «Ζona Rosa», όπως φανερώνει ο πόλεμος που δέχεται το «Αντιδραστήριο», **η κυβέρνηση εχθρεύεται την αυτοδιαχείριση.** Στον Τύπο και αλλού. Στην EPT3, τη ΒΙΟΜΕ (θεσσαλονίκη), στο νερό, τη Χαλκιδική, τη γεωργία. Σε κάθε πτυχή της ζωής των πολιτών.

Πλέον, αποκτά ακόμη περισσότερα Μέσα ώστε να ελέγξει τα ρεύματα της αυτοδιαχείρισης, όπως επιχειρούσε αντιπολιτευόμενος ο ΣΥΡΙΖΑ την εποχή που χάιδευε τα κινήματα ώστε να τους αρπάξει την ψήφο. Κι αν χρειαστεί, να την συκοφαντήσει. Πρόθυμους θα βρει. Είτε εργάζονται διακόσιοι είτε τετρακόσιοι σε ένα κανάλι.